

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства
імені Костянтина Немця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

**РЕСУРСИ ТА АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО
ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ)**

**Виконав: студент 4 курсу, групи ГЕ-41
спеціальності 106 «Географія»
ОПП «Економічна, соціальна географія
і регіональний розвиток»
Іваненко Павло Олександрович**

**Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Скриль Ірина Анатоліївна**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ	5
1.1. Поняття «туризм» та «міський туризм»	5
1.2. Міський туризм в класифікації видів туризму	6
1.3. Чинники, функції, особливості міського туризму	11
1.4. Поняття «туристичні ресурси», підходи до класифікації ресурсів міського туризму	16
1.5. Методи дослідження міського туризму	19
РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ МІСТА ХАРКОВА	21
2.1. Природні та природно-антропогенні ресурси	21
2.2. Історико-культурні ресурси	24
2.3. Стріт-арт як туристичний ресурс	29
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ МІСТА ХАРКОВА	33
3.1. Вплив російсько-української війни на стан туристичних ресурсів міста.	33
3.2. Актуальні напрями міського туризму у повоєнний період.	41
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі міський туризм є однією з найдинамічніших галузей сучасної економіки, яка сприяє соціально-економічному та культурному розвитку міст. У умовах глобалізації та зростання конкуренції між туристичними DESTИНАЦІЯМИ особливо важливим стає вивчення потенціалу міст, зокрема Харкова, як центру туристичного тяжіння. Харків, друге за величиною місто України, має багату історико-культурну спадщину, розвинену інфраструктуру та унікальні туристичні ресурси, що робить його привабливим для внутрішніх та міжнародних туристів. Однак російсько-українська війна суттєво вплинула на стан туристичної галузі, спричинивши руйнування інфраструктури, зменшення туристичних потоків та зміну пріоритетів у розвитку туризму. У цьому контексті актуальним є дослідження особливостей міського туризму Харкова, аналіз його ресурсів та визначення перспективних напрямів розвитку у повоєнний період. Важливим аспектом є також інтеграція нових форм туризму, таких як стріт-арт туризм, який може стати потужним інструментом відновлення та популяризації міста.

Об'єктом дослідження є міський туризм як багатогранна форма туристичної діяльності, що здійснюється у межах міського середовища.

Предметом дослідження є ресурси міського туризму та його актуальні напрями, зокрема, на прикладі міста Харкова.

Мета кваліфікаційної роботи - дослідження особливостей розвитку міського туризму, аналіз наявних туристичних ресурсів міста Харкова та визначення актуальних напрямів розвитку у повоєнний період, зокрема через використання стріт-арту як інноваційного туристичного продукту, розробка перспективного екскурсійного маршруту.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- 1) вивчити теоретичні основи дослідження міського туризму, його основні види, чинники, функції та роль у розвитку міст;
- 2) проаналізувати вплив природно-антропогенних, історико-

культурних ресурсів, міської інфраструктури, культурних заходів на туристичну привабливість міста та стріт-арт об'єкти;

3) оцінити вплив російсько-української війни на стан туристичної галузі міста;

4) розробити перспективні напрями розвитку міського туризму в Харкові, зокрема стріт-арт маршрути.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів з питань туризму, зокрема міського туризму, нормативно-правові документи. Додаткові відомості отримані з офіційних сайтів туристичних організацій, звітів про розвиток туризму в Харкові, а також з наукових статей, присвячених аналізу інфраструктури, культурної спадщини та особливостей міського туризму.

Науково-методологічною основою дослідження є теоретичні положення географії рекреації і туризму, викладені в працях О. Бейдика [5], О. Любіцевої [22, 23], М. Мальської [24], К. Нємця [29], В. Стафійчука [45], І. Смирнова [43], О. Шаблія [55] та інших. Питання міського туризму розглядали О.Гладкий [14, 15], Blanché, U. [2], О. Гаталяк, О.Ганич [11], Ю. Олішевська [31], туристсько-рекреаційних ресурсів – І. Смаль [42], М. Покогодна [34] та інші.

У роботі використані як загальнонаукові методи дослідження (системний, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, узагальнення) та конкретно-наукові методи (картографічний, статистичний, порівняльно-географічний).

За темою кваліфікаційної роботи взята участь у II міжнародній науково-практичній конференції «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України», опубліковано тези доповіді «Стріт-арт і розвиток міського туризму» [44].

Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінку. Робота містить графічно-ілюстративний матеріал, в тому числі 11 таблиць, 19 рисунків. Список використаних джерел налічує 57 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ

1.1. Поняття «туризм» та «міський туризм»

Поняття «туризм» охоплює складну та багатогранну сферу діяльності, яка включає мандрівки з метою відпочинку, оздоровлення, культурного збагачення та пізнання нового середовища. Туризм має великий вплив на соціально-економічні процеси, відіграючи важливу роль у розвитку дестинацій та сприяючи міжкультурному обміну. Закон України «Про туризм» дає наступне визначення: **туризм** – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [1].

Сьогодні туризм активно інтегрується в міське середовище, де створює особливий напрямок — міський туризм. Міський туризм є формою туризму, яка передбачає подорожі до великих міст і спрямована на ознайомлення з урбаністичними ресурсами: культурною спадщиною, архітектурою, мистецтвом, а також з економічними, діловими та соціальними можливостями міського простору. Міські подорожі сприяють відродженню історичних центрів, розширюють можливості міської інфраструктури та сприяють формуванню бренду міста, що відображає його унікальність і привабливість для внутрішнього та міжнародного туризму.

Таким чином, міський туризм об'єднує різні види активностей — від відвідування архітектурних, історичних пам'яток і музеїв до участі в бізнес-форумах, наукових конференціях, подієвих заходах, фестивалях, шопінгу та розваг. Він є потужним інструментом розвитку міст, створюючи додаткові можливості для економічного та культурного зростання міських спільнот, водночас формуючи унікальні міські ідентичності. Європейський досвід показує, що міста є центрами тяжіння і розвитку туризму – Париж, Венеція, Флоренція, Рим, Барселона, Дрезден та ін. Визначення поняття «туризм» детально розглянуто в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Дефініція поняття «туризм»
(складено автором)

№№ n/n	Визначення	Джерело
1	2	3
<i>1. Туризм</i>		
1.1	Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.	Закон України «Про туризм» [1]
1.2	Туризм — це соціальне, культурне та економічне явище, яке передбачає переміщення людей до країн або місць за межами їхнього звичного середовища для особистих чи ділових/професійних цілей. Цих людей називають відвідувачами (це можуть бути туристи або екскурсанти; резиденти або нерезиденти), а туризм стосується їхньої діяльності, частина якої включає туристичні витрати.	Всесвітня туристична організація (UNWTO) [7]
1.3	Туризм – це діяльність осіб, які подорожують до місць за межами свого звичайного середовища на період не більше одного року для проведення дозвілля, ділових або інших цілей, не пов'язаних з отриманням прибутку від місця відвідування.	Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму AIEST [27]
1.4	Туризм – це візит до країни, відмінної від тієї, де людина проживає та працює.	Римська конференція з туризму (1963 р.) [4]
1.5	Туризм – це тимчасове короткочасне переміщення людей до місць за межами їхнього постійного проживання та роботи, а також діяльність під час перебування в цих місцях.	Туристичне товариство Великобританії [4]

1.2. Міський туризм в класифікації видів туризму

Міський туризм є популярним напрямом сучасного туризму, особливо серед людей, які цікавляться культурою, історією та унікальними місцевими подіями. Ресурсною основою для розвитку міського туризму є культурно-пізнавальні, подієві та бізнесові ресурси, які сприяють туристичній активності у містах та залученню потоків відвідувачів. Міський туризм розглядається як

комплексний тип туризму, що ґрунтується на культурній, історичній та архітектурній спадщині міст, їхніх природних та кліматичних характеристиках (які надають можливості для оздоровчого і рекреаційного туризму). Крім того, високий рівень розвитку міст і різноманітність соціально-економічного життя, пропозиція товарів і послуг як суспільного, так і комерційного характеру обумовлюють багатий вибір інформаційно-бізнесових, торгових, розважальних, освітніх і комунікаційних послуг у міському середовищі. Розвитку міського туризму сприяє добре організована, сучасна, якісна міська інфраструктура. Якщо поняття «туризм» закріплено відповідним Законом України «Про туризм», то поняття «міський туризм» визначається Всесвітньою Туристичною Організацією, окремими дослідниками, і означає територіальну приналежність організації різних видів туристичної діяльності (табл. 1.2).

Таким чином, міський туризм може включати наступні складові частини: а) діловий туризм; б) шопінг туризм; в) подієвий туризм (із відвіданням різноманітних громадських, культурно-мистецьких та спортивних заходів); г) пізнавальний туризм (із відвідуванням пам'яток, пам'ятників, музеїв); д) паломницький туризм; е) освітній туризм; є) рекреаційний туризм; ж) медичний туризм; з) екстремальний туризм (у т. ч. паркур, зацепінг, діггерство, рифтинг, роуп-джампінг тощо) (рис. 1.1.).

1. Діловий туризм - передбачає подорожі, пов'язані з професійними або бізнесовими заходами: конференціями, семінарами, економічними форумами, виставками та діловими зустрічами. Діловий туризм сприяє економічному зростанню міста, збільшуючи попит на готельні, транспортні послуги, кафе та ресторани.

2. Шопінг туризм залучає туристів, щоб відвідати відомі торгові центри, бутики та ярмарки, де можна придбати як місцеві, так і міжнародні бренди. Такі міста, як Париж, Нью-Йорк і Дубай, є популярними шопінг-дестинаціями, що сприяють притоку коштів та створюють значний попит на ринок роздрібною торгівлі.

Таблиця 1.2

Дефініція поняття «міський туризм»
(складено автором)

№№ n/n	Визначення	Джерело
1	2	3
<i>Міський туризм</i>		
1.1	Міський туризм - це вид туристичної діяльності, яка здійснюється в міських просторах, для яких характерна несільськогосподарська економіка, розвинена промисловість, торгівельна сфера послуг, і які являються вузловими транспортними пунктами.	Всесвітня туристична організація (UNWTO) [7]
1.2	Міський туризм – це вид спеціалізованого туризму з культурно-пізнавальною, розважальною, діловою, лікувально- оздоровчою метою, що ґрунтується на комплексному використанні ресурсів міста.	Галяк О., Ганич Н. [11]
1.3	Міський туризм - являє собою коротко- строкове (1–4 дні) відвідування міста з таких причин: інтерес до історії чи мистецтва міста, інтерес до відвідування подій та придбання різних видів товарів у цьому місті. Часто така подорож здійснюється у формі екскурсії на вихідних та може відбуватися як індивідуально, так і у групі; як організовано (через турфірми та з екскурсоводами), так і самодіяльно».	Г. Лезер. World Travel & Tourism Council (WTTC). [20]
1.4	Міський туризм - це набір ресурсів або видів діяльності, розташованих у місті та доступних для відвідувачів з метою розваги, бізнесу чи інших причин.	Національна конференція з міського туризму (Ренн, 1988) [37]
2.5	Міський туризм , перемишується з екскурсійними турами для огляду визначних пам'яток, подієвим туризмом, відвідуванням міста з метою провести в ньому вечір, відвідуванням міста з метою покупок, індивідуальними подорожами з діловою метою, з метою присутності на засіданні, відвідуванням конгресів та конференцій, відвідуванням ярмарків, відвідуванням міста з оздоровчою метою, паломництвом; туристи можуть відвідувати місто як з особистих причин (щоб помилуватися красою міста, відчутти образ, «душу» міста) так і з інших обставин.	Нойенфельдт Г. та Розе О. [12]

2.6	В основі міського туризму - відвідування міст з культурно-пізнавальною метою, подієвими та бізнесовими інтересами.	Клук Д., Кестер Ч. [17]
2.7	Міський туризм це подорожі та візити з фокусом на міські напрямки як швидко зростаючу форму туризму, метою якої є відвідання історичних та культурних пам'яток, а також шопінг та ділові поїздки.	Медлік С. [3]
2.8	Міський туризм це комплексний вид туризму, що базується на культурно-історичній та архітектурній спадщині міст, їхніх кліматичних та природних особливостях (які визначають можливості міст з лікувально-оздоровчого та рекреаційного туризму), високому рівні розвитку та глибокій диверсифікації суспільно-економічного життя та пропозиції суспільних та комерційних товарів та послуг (що зумовлює велику різноманітність надання у містах інформаційно-бізнесових, торговельних, розважальних, освітніх, комунікаційних послуг тощо).	Смирнов І. [43]
2.9	Міський туризм має вужчу направленість та спрямований на задоволення переважно культурно-пізнавальних потреб туристів, пов'язаних із загальним універсально-комплексним ознайомленням з містом, його архітектурною та просторовою конфігурацією, планувальною структурою, історичною, етнічною та культурно-релігійною спадщиною.	Гладкий О.В. [14,15]

3. Подієвий туризм охоплює відвідування різноманітних заходів, таких як музичні фестивалі, спортивні події та культурні свята. Наприклад, щорічний Венеційський карнавал чи міжнародний кінофестиваль у Каннах привертають туристів з усього світу, зміцнюючи культурний бренд міста.

4. Пізнавальний туризм зацікавлює туристів в культурі та історії, відвідуючи пам'ятки, музеї та історичні місця, щоб дізнатися більше про спадщину міста. Це значно підсилює культурний обмін і створює попит на музеї, пам'ятки та інші культурні інституції.

5. Паломницький туризм спонукає відвідувачів до релігійних центрів, як-

от Єрусалим, Рим або Мекка. Такі подорожі можуть мати значний вплив на місцеву економіку та сприяють створенню відповідної інфраструктури для задоволення потреб паломників.

Рис. 1.1. Міський туризм в класифікації видів туризму (складено автором за [14]).

6. Освітній туризм включає поїздки з метою навчання або дослідження, такі як студентські програми, курси або мовні табори. Міста, що мають престижні університети, стають центрами освітнього туризму, що позитивно

впливає на їхній культурний обмін та інвестиції в освіту.

7. Рекреаційний туризм - це туризм для відпочинку, відновлення сил або оздоровлення, туристи часто відвідують спа-центри, парки та природні зони міста. Це розвиває інфраструктуру для відпочинку і оздоровлення, зокрема спа-комплекси та оздоровчі центри.

8. Медичний туризм включає подорожі для отримання медичних послуг, лікування або реабілітації, що стає популярним напрямом для міст з розвиненою медичною інфраструктурою. Такі міста, як Сеул і Бангкок, відомі своїм якісним медичним обслуговуванням, що приваблює міжнародних пацієнтів.

9. Екстремальний туризм включає заняття ризикованими видами активності, такими як паркур, зацепінг, діггерство, рифтинг і роуп-джампінг. Популярність екстремального туризму зростає у великих містах, що мають відповідну інфраструктуру для безпечної організації таких заходів.

Туристичний продукт міського туризму спрямований на формування сприйняття міста, надаючи туристам можливість отримати нові знання, досвід і враження від ознайомлення з історичними та сучасними особливостями міської культури, а також від взаємодії з місцевими жителями. Таким чином, міський туризм є особливим явищем сучасної урбаністичної культури, яка природно вплетена в життя міста, а отримані враження можуть бути використані в бізнесі, комунікаціях, професійній діяльності, а також для особистого розвитку та самоосвіти.

1.3. Чинники, функції, особливості міського туризму

На туристичну привабливість міст впливає низка чинників, пов'язаних як з особливостями самого населеного пункту, так і з ситуацією в країні та регіоні, де він розташований. Загалом, можна вважати, що чинники розвитку міського туризму доцільно розділити на внутрішні та зовнішні, а також окремо виділити туристичні вподобання (рис. 1.2).

Внутрішні чинники формують базову привабливість міста для туристів і є

безпосереднім відображенням його особливостей та ресурсів. Насамперед, ключову роль відіграє наявність туристичних ресурсів – природних, історичних, культурних об'єктів, які стають основою для туристичних пропозицій. Так, міста з унікальними історичними пам'ятками, як-от Рим, здатні стабільно залучати потік туристів, що шукають автентичний досвід.

Другим важливим аспектом є розвиток туристичної та міської інфраструктури, що забезпечує комфортне перебування відвідувачів. Наявність аеропортів, розгалуженої системи громадського транспорту, розвиненої мережі готелів та ресторанів робить місто зручним для туризму та підвищує його конкурентоспроможність на туристичному ринку. Важливу роль відіграє і зацікавленість місцевої влади у розвитку туризму. Інвестиції у просування міста на туристичних виставках, державні програми підтримки туризму та розвиток інформаційних ресурсів сприяють збільшенню популярності міста серед потенційних відвідувачів.

Суттєвий вплив мають історичне, культурне, економічне або релігійне значення міста. Історичні та культурні центри, як-от Кіото чи Єрусалим, мають глобальну цінність, яка сприяє їх популярності серед туристів. Економічні чинники, наприклад, як у Лондоні чи Нью-Йорку, де розташовані фінансові центри світового рівня, стимулюють розвиток ділового туризму, що також стає важливим елементом у туристичній структурі міста. Окрім цього, проведення різноманітних подій, таких як міжнародні фестивалі, виставки або спортивні змагання, створює додатковий стимул для туристичних потоків, залучаючи відвідувачів із різних країн у певні періоди.

Безпека в місті та вартість послуг є важливими критеріями вибору напрямку для туристів, особливо в умовах глобальної конкуренції за туристичний потік. Міста з низьким рівнем злочинності та стабільною політичною ситуацією, як-от Токіо чи Сінгапур, забезпечують комфортні умови для туристів, що особливо важливо в умовах зростання свідомого підходу до вибору безпечних місць для подорожей.

Зовнішні чинники охоплюють аспекти, які місто контролює

опосередковано, але які суттєво впливають на його туристичну привабливість. Транзитне значення міста може виступати суттєвим фактором для міжнародних туристичних хабів, як-от Дубай або Стамбул, які завдяки своєму географічному розташуванню перетворилися на основні точки перетину міжнародних маршрутів.

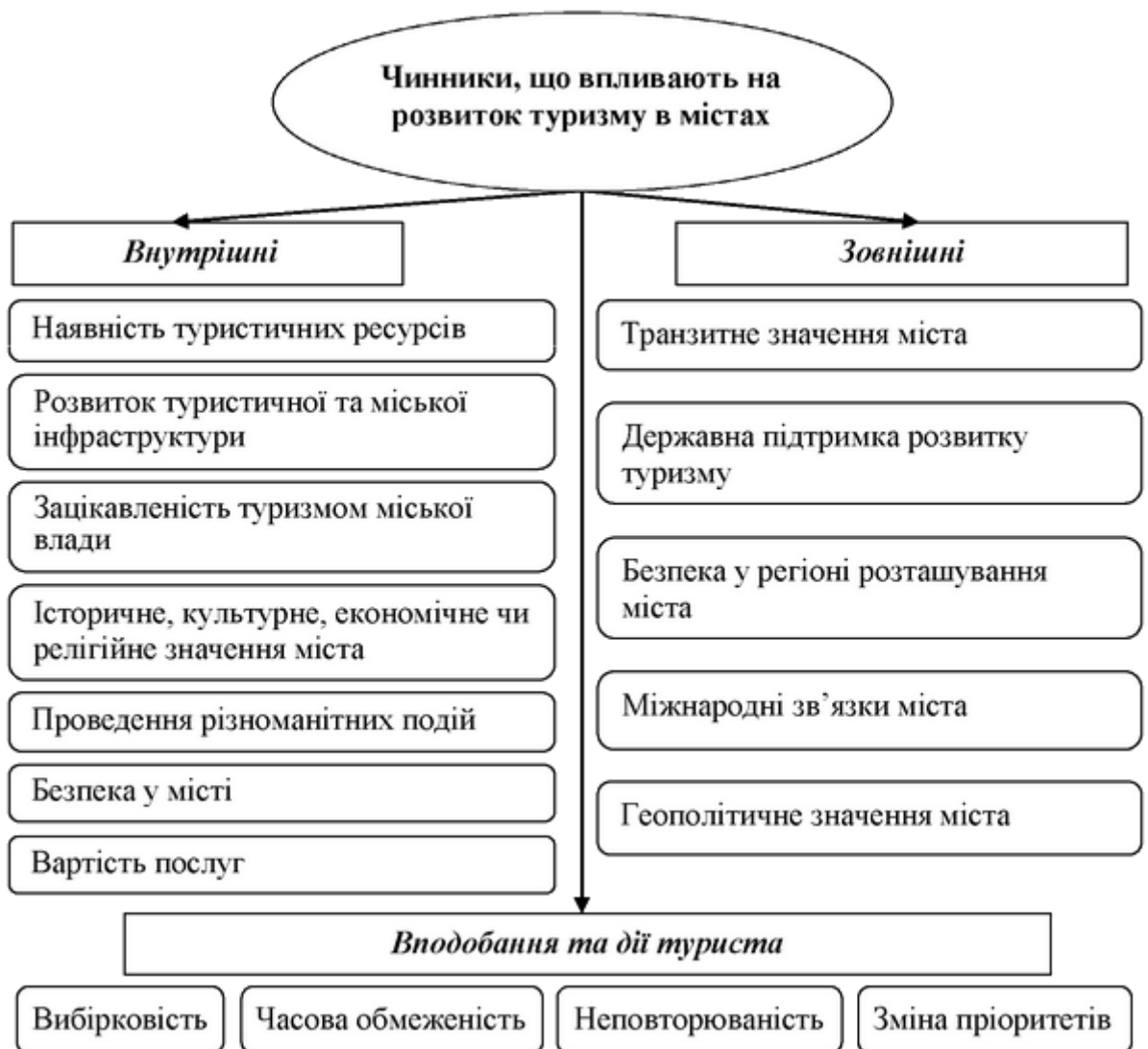

Рис. 1.2. Чинники, що впливають на розвиток туризму в містах [49].

Державна підтримка розвитку туризму, що реалізується через спрощення візових процедур та фінансування національних програм, також сприяє підвищенню туристичної активності у містах, залучаючи потоки іноземних відвідувачів. У цьому контексті варто зазначити, що безпека регіону також впливає на імідж міста: стабільні політичні умови в регіоні роблять місто більш

привабливим для туристів, які прагнуть уникнути ризиків.

Міжнародні зв'язки міста, такі як наявність прямого авіасполучення, культурні та економічні зв'язки, підвищують його доступність на міжнародному ринку. Це особливо актуально для міст, які прагнуть привабити туристів із віддалених країн. Важливим є і геополітичне значення міста – міста, що мають вагомге геополітичне положення або статус столиці, як правило, отримують додаткову увагу з боку туристів, оскільки їхній статус сам по собі може бути атракцією.

Окрім чинників, що зумовлені особливостями самого міста, слід зазначити залежність міського туризму від уподобань і поведінки самих туристів. Зокрема, можна виокремити такі особливості міського туризму, які залежать безпосередньо від рекреанта:

- вибірковість (туристи використовують тільки незначну частину міста);
- часова обмеженість (тривалість перебування відвідувачів міста є короткою);
- не повторюваність (зазвичай туристи не повертаються до уже відвіданого міста);
- зміна пріоритетів (внаслідок зміни туристичних смаків формується різна мета поїздки).

Функції міського туризму відіграють критично важливу роль у формуванні соціально-економічного та культурного ландшафту міст. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), міський туризм не лише сприяє економічному розвитку, а й є основним фактором, що впливає на соціальні та культурні аспекти життя у містах [7].

Економічна функція міського туризму має значний вплив на місцеву економіку, створюючи нові робочі місця та сприяючи зростанню доходів. Наприклад, за оцінками, туристи витрачають кошти на проживання, харчування та розваги, що підвищує фінансову стабільність місцевих підприємств. У постпандемічний період, коли багато міст стикаються з викликами економічного відновлення, розвиток туризму стає ключовим елементом

стратегії відновлення.

Пізнавальна функція – кожен турист у міському середовищі поглиблює знання з історії, географії, архітектури, містобудування. Особливо це стосується тих міст, які турист відвідує вперше.

Соціокультурна функція туризму сприяє культурному обміну, стимулюючи інтеграцію різних культур і традицій. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли культурна ідентичність міст може піддаватися ризику. Міста стають просторами для міжкультурного діалогу, де місцеві жителі можуть демонструвати свою культуру та історію, в той час як туристи отримують можливість знайомитися з новими звичаями.

Крім того, для забезпечення комфортних умов перебування туристів, міста інвестують у розвиток інфраструктури, включаючи транспорт, освітлення, зелені зони та інші об'єкти громадського користування. Цей процес не лише підвищує якість життя мешканців, але й робить місто більш привабливим для туристів.

Не менш важливою є **функція сталого розвитку**, адже в умовах сучасних викликів, таких як зміна клімату та соціальна нерівність, міський туризм має потенціал для розвитку сталих практик. Стратегії розумних міст і екологічні ініціативи інтегрують принципи сталого розвитку в туристичну політику, що дозволяє зменшити негативний вплив на довкілля і підвищити якість життя для всіх мешканців.

Сьогодні можна виділити ще одну важливу функцію міського туризму. **Реабілітаційна функція** – міський туризм сприяє відновленню фізичних, психічних можливостей людини, а також її професійній, культурній та соціальній адаптації. Це актуально зараз, під час війни, та у післявоєнний період. Населення, особливо прифронтових територій, зазнає постійного фізичного і психічного стресу, в результаті бойових дій в Україні збільшилася кількість осіб з інвалідністю як серед військових, так і серед цивільного населення. Маршрути міського туризму мають переваги для реабілітації: вони більш доступні, може застосовуватися індивідуальний підхід, забезпечують

інтеграцію осіб з інвалідністю у туристичний процес нарівні з іншими групами населення.

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій усі міста мають потенціал для успішного розвитку міського туризму. Особливий інтерес міжнародних туристів привертають глобальні міста, які виділяються високим рівнем ділової активності, а також політичним, економічним і культурним впливом. Дослідження еволюції та поточного стану міського туризму свідчать про його перспективність завдяки позитивному впливу на економічні, соціокультурні та інноваційні аспекти життя сучасного суспільства.

1.4. Поняття «туристичні ресурси», підходи до класифікації ресурсів міського туризму

Туристичні ресурси є основою для розвитку туристичної діяльності, формування туристичних продуктів і послуг, що задовольняють потреби мандрівників у відпочинку, освіті, оздоровленні та культурному збагаченні. Вони охоплюють природні, культурно-історичні, соціальні та економічні об'єкти, які мають цінність для туризму і здатні привернути увагу відвідувачів. Згідно з дослідженнями, туристичні ресурси є базовим елементом будь-якої туристичної системи, оскільки саме завдяки ним формується привабливість дестинації, її унікальний імідж і потенціал для сталого розвитку.

Поняття «туристичні ресурси» міститься в Законі України «Про туризм» [1], а також у наукових дослідженнях багатьох науковців - О. Бейдика, О. Любіцевої, Я.Б.Олійника, А.В.Степаненка та інших. До визначення та класифікації туристичних ресурсів застосовують різноманітні підходи. Розглянемо детально дефініції понять туристські ресурси (табл. 1.3). На мою думку, найбільш повне тлумачення поняття «туристичні ресурси» дає І.В. Смаль, його визначення включає не тільки природні та антропогенні об'єкти, але й підкреслює значення задоволення фізіологічних і соціальних потреб туристів, а також враховує техніко-економічні можливості для створення туристичного продукту.

Таблиця 1.3

Дефініція поняття туристичні (туристичні) ресурси
(складено автором)

№№ n/n	Визначення	Джерело
1.	Туристичні ресурси - це сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних і соціально- побутових ресурсів певної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста.	Закон України «Про туризм» [1].
2.	Туристичні ресурси - це сукупність природних і штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості.	Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко [26].
3.	Туристичні ресурси – це об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовують або які можуть бути використані для туристичної діяльності.	С. Кузик [18].
4.	Туристичні ресурси – це сукупність природних і штучно створених людиною об'єктів, придатних для виробництва туристичного продукту.	І. М. Школа [56].
5.	Туристичні ресурси – це сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних і соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які, за сучасної та перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту.	Смаль І.В. [42].
6.	Туристичні ресурси – це ті об'єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані при створенні та реалізації туристичного продукту. Туристичні ресурси – це частина туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою	О. Любіцева [22].
7.	Рекреаційно-туристські ресурси - об'єкти і явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів, їх спеціалізацію та економічну ефективність	О. Бейдик [5].

Згідно з класифікацією Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), туристичні ресурси поділяють на такі групи: а) природні багатства; б) енергетичні багатства; в) людський чинник (демографічний і культурологічний аспекти); г) інституційні, юридичні та адміністративні аспекти; г) соціальні аспекти, рівень і традиції в сфері освіти, охорони здоров'я та відпочинку; д) різноаспектні блага та послуги, транспорт, зв'язок, інфраструктура сфери відпочинку і розваг; е) економічна та фінансова діяльність [21].

До класифікації туристичних ресурсів О. Любіцева пропонує застосувати такі підходи:

- сутнісний (за предметною сутністю ресурсу);
- діяльнісний (за характером використання в туризмі);
- атрактивний (за ступенем і формою залучення до туристичної діяльності);
- ціннісний, оснований на унікальності цього ресурсу;
- функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів в поєднанні з комплексністю їх використання;
- еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу) [22].

За науковим підходом Мальської М. П. [24], Гаталяк О. М., Ганич Н. М. [11], туристичні ресурси в містах доцільно класифікувати за атрактивним підходом:

а) атрактивні об'єкти або об'єкти показу: природні (клімат, наявність водних ресурсів); природно-антропогенні (парки, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, гідропарки, пам'ятки природи); культурно-історичні (архітектурні, археологічні, пов'язані з видатними подіями, життям та творчістю видатних людей, садиби та садово-паркові комплекси, замкові та культові комплекси; етнічні – національні та фольклорні свята, заклади харчування з національною кухнею, історичні села тощо).

б) об'єкти дозвілля: музеї, театри, заклади шоу-бізнесу, виставки, фестивалі.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що туристичні ресурси — це

основоположні елементи, які дозволяють формувати унікальний туристичний продукт. Класифікація Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) акцентує на тому, що розвиток туризму залежить від комплексної взаємодії природних, економічних, культурних та соціальних факторів, а підходи О. Любіцевої розширюють погляд на туристичні ресурси, підкреслюючи їхню цінність з огляду на унікальність, атрактивність та екологічну важливість.

Особливо цікавою є пропозиція класифікувати міські ресурси за атрактивним підходом, адже він враховує не лише природні й культурно-історичні об'єкти, але й елементи міської інфраструктури, які впливають на туристичну привабливість міста. Такий підхід дозволяє ефективно організувати міські ресурси для розвитку туризму, створюючи різноманітні можливості для культурного обміну, економічного зростання та підтримки екологічної стабільності (додаток А, табл.А.1).

1.5. Методи дослідження міського туризму

Сучасні наукові дослідження різноманітних видів туризму використовують широкий арсенал найрізноманітніших дослідницьких методів, принципів, підходів [29].

Метод дослідження – це засіб досягнення мети, пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку і розвитку; спосіб відтворення досліджуваного об'єкта або предмета [32].

У дослідженні широко використовувались *загальнонаукові методи*: міждисциплінарний підхід, системно-структурного аналізу, індукції й дедукції, порівняльного аналізу.

Для вивчення проблем туризму необхідно використання міждисциплінарного підходу. Цей метод сприяє виявленню глибинних загальних закономірностей розвитку туризму як системи, взаємозв'язку, і взаємодії цієї підсистеми та окремих елементів. Міждисциплінарний підхід дає змогу отримати ґрунтовні, всебічні, інтегровані знання про туризм, стан і перспективи його розвитку [33].

Методи системного аналізу були використані для аналізу понятійно-термінологічного апарату, визначення функцій міського туризму. Структурний аналіз дав можливість визначити місце міського туризму в загальній класифікації видів туризму.

Не менш поширеним і ефективним методом дослідження проблем теорії і практики туризму є метод порівняльного аналізу. Порівняльний аналіз дав змогу уточнити існуючі та виявити нові тенденції, закономірності та перспективи розвитку туризму як у світі в цілому, так і в окремих країнах, регіонах, містах [50].

У роботі використовувались *конкретно-наукові методи*: літературний, картографічний, порівняльно-географічний, статистичний, візуальний, моделювання

Літературний метод застосовують в процесі опрацювання наукових монографій, підручників, посібників, довідників, статей у наукових журналах, матеріалів конференцій за темою дослідження.

Картографічний – для складання картографічних моделей і одержання нового знання шляхом їх аналізу і перетворення [55].

Візуальний – з метою отримання даних про досліджуваний матеріал через візуальне спостереження або за допомогою оптичних та вимірювальних приладів.

Статистичний – базується на обробці кількісних даних, отриманих через інші дослідження (спостереження, експерименти, моделювання), і дає змогу провести всебічний аналіз та виявити певні закономірності.

Моделювання – для побудови графічних моделей – схем, графіків, таблиць тощо.

Таким чином, методи дослідження міського туризму є важливими інструментами для розуміння особливостей туристичної активності в урбаністичному середовищі, тенденцій розвитку даного виду туризму.

РОЗДІЛ 2

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ МІСТА ХАРКОВА

Місто Харків – одне з найбільших міст України, обласний центр Харківської області, адміністративний центр історико-географічної області України, за якою закріпилася назва «Слобожанщина». Заснування міста датується 1654 роком. Площа сучасного Харкова перевищує 300 кв. км, а населення становить 1 млн 450 тис. чол. Різні історичні періоди розвитку міста відображені в його плануванні, архітектурі, промислових об'єктах тощо.

Харків завжди відігравав важливу роль у соціальному, економічному та політичному житті країни, а за останнє десятиліття став одним з центрів розвитку активної туристичної діяльності. Цьому сприяють наявні туристичні ресурси, розгалужена зручна інфраструктура міста, значна кількість цікавих спортивних, культурних подій [58].

2.1. Природні та природно-антропогенні ресурси.

Розвиток туризму в сучасних містах значною мірою залежить від наявності природних та природно-антропогенних ресурсів, які забезпечують місту унікальність та привабливість для відвідувачів. Місто Харків, як одне з найбільших міст України, має значний потенціал для розвитку туризму завдяки багатству природних і природно-антропогенних ресурсів [57]. Природні об'єкти та ландшафти міста, такі як річка Лопань, Лісопаркова зона, сприяють залученню туристів, створюючи умови для відпочинку та рекреаційних активностей. З іншого боку, об'єкти природно-антропогенного характеру, такі як Центральний парк культури та відпочинку, Екопарк Фельдмана, Харківський ботанічний сад, є прикладами вдалої інтеграції природних і створених людиною ландшафтів, що відповідають запитам сучасних туристів, зацікавлених в екологічному та пізнавальному туризмі (додаток Б, рис.Б.1).

Найбільш привабливими природними та природно-антропогенними ресурсами міста Харкова є:

1. Річка Лопань

Річка Лопань є важливим природним ресурсом, що проходить через центр Харкова і створює мальовничий ландшафт уздовж свого русла. Її береги облаштовані як місця для відпочинку, що приваблює туристів, особливо в літній період. Наявність водойм дозволяє проводити активні види дозвілля, як-от катання на човнах, риболовля, а також просто відпочинок біля води. Цей природний елемент значною мірою доповнює міський ландшафт і створює особливу атмосферу для туристів, зацікавлених у спокійному відпочинку.

2. Лісопаркова зона

Харківський лісопарк – лісовий масив і зона відпочинку в місті. Лісопарк розташований у північно-західній частині міста і частково за межами міста. Він є найбільшим за площею в Україні. Велика частина лісопарку являє собою природний ліс, прорізаний просіками, галявинами та балками [8]. Він охоплює значну територію і пропонує відвідувачам можливості для піших та велосипедних прогулянок, пікніків та інших видів рекреаційної активності. Завдяки різноманіттю флори та фауни лісопаркова зона може стати важливою складовою для розвитку еко-туризму, що останнім часом набирає популярності серед туристів.

Поруч із рекреаційними зонами та цікавими об'єктами у Лісопарку також знаходяться пам'ятки, які нагадують про трагічні сторінки історії: Меморіал жертв тоталітаризму, Меморіальний комплекс Слави, Могила невідомого льотчика.

Харків відомий своїми парками, серед яких виділяються Центральний парк культури та відпочинку та Саржин Яр.

3. *Центральний парк культури та відпочинку* є культурним та розважальним центром міста, який приваблює не тільки природним оточенням, але й різноманітними атракціонами. Його часто називають "харківським Діснейлендом" завдяки великій кількості атракціонів і зон відпочинку. На сучасній території парку виділено п'ять тематичних зон із атракціонами: Дитяча, Середньовічна, Екстремальна, Французька, Ретро-зона [10].

Парк має численні алеї та зелені зони, де відвідувачі можуть відпочити на лавках, влаштувати пікнік або просто насолодитися природою. Парк рясніє клумбами, деревами та декоративними кущами, які формують приємний для прогулянок ландшафт. Також, парк є важливим центром проведення масових заходів у Харкові. Тут проходять концерти, фестивалі, ярмарки, тематичні свята та культурні події.

4. *Саржин Яр* – це природна балка в Харкові, яка є унікальним поєднанням природного середовища та місць відпочинку. Яр простягається від території поблизу Ботанічного саду до Олексіївського житлового масиву і займає велику територію, популярну як серед мешканців міста, так і серед туристів [57].

Однією з головних пам'яток Саржиного Яру є природне джерело з мінеральною водою, яке вважається цілющим. У Саржиному Яру обладнана спеціальна купіль, куди приходять охочі зануритися в прохолодну воду. Вона є популярним місцем як у літню спеку, так і в зимовий період. Також, тут знаходиться справжня рекреаційна зона з пішохідними та велодоріжками, лавочками, зонами для пікніків, спортивними та дитячими майданчиками.

Таким чином, Саржин Яр є унікальною частиною Харкова, що поєднує природні багатства і сучасну інфраструктуру. Його значення для міста полягає не лише в рекреаційних можливостях, але й у збереженні екологічного балансу.

5. *Екопарк Фельдмана*

Екопарк Фельдмана – це зоопарк, розташований на значній території, де туристи можуть ознайомитися з різноманітними видами тварин, включаючи рідкісні та екзотичні. Екопарк також має ботанічні зони, рекреаційні майданчики та спеціальні програми, спрямовані на екологічне виховання відвідувачів. Такий об'єкт забезпечує не лише розважальні, але й пізнавальні можливості для туристів, сприяючи сталому розвитку екотуризму в Україні [38]. На базі Екопарку функціонує центр реабілітації для тварин, який займається врятуванням постраждалих або покинутих диких тварин. Важливою частиною діяльності парку є терапія за допомогою тварин, відома як зоотерапія

або анімалотерапія.

6. Харківський ботанічний сад

Ботанічний сад Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна — один із найстаріших ботанічних садів в Україні та Європі. Заснований у 1804 році одночасно з університетом, він став одним із перших ботанічних садів, створених у рамках навчальних закладів. Ботанічний сад служить науково-дослідницькою базою для вивчення рослин, збереження рідкісних і зникаючих видів, а також навчальною платформою для студентів та місцем відпочинку для харків'ян і туристів.

У ботанічному саду зібрано колекції деревних і трав'янистих рослин: понад 7000 видів місцевої і світової флори представлені в експозиціях відділів дендрології, природної флори, квітково-декоративних рослин відкритого ґрунту та тропічних і субтропічних рослин. У ботанічному саду росте понад 1000 видів і форм деревних і чагарникових рослин, понад 1000 видів трав'янистих рослин природної флори, понад 2000 видів і сортів квітково-декоративних рослин, 3000 таксонів налічує колекційний фонд тропічних і субтропічних рослин [53]. З колекціями рослин ботанічного саду харків'яни та гості міста Харкова можуть ознайомитися у складі групової екскурсії. Ботанічний сад створює умови для комфортного відпочинку відвідувачів. Тут облаштовані пішохідні доріжки, альтанки, лавки для відпочинку та фотозони.

2.2. Історико-культурні ресурси.

Харків є містом з багатою історико-культурною спадщиною, яка віддзеркалює його багатовіковий розвиток та унікальну роль у формуванні української культури та самобутності. Завдяки численним пам'яткам архітектури, музеям, меморіалам та культурним установам, Харків є важливим культурним центром, який зберігає пам'ять про різні етапи своєї історії та сприяє розвитку туризму (табл 2.1.) [26].

Наведені дані свідчать про значний культурно-історичний потенціал Харкова як туристичного центру. Велика кількість архітектурно-історичних

ресурсів, зокрема 159 пам'яток історії та культури, з яких 79 – пам'ятники, а 42 – архітектурні пам'ятки, демонструє розмаїття культурної спадщини міста. Попри відсутність таких традиційних туристичних об'єктів, як фортеці та замки, Харків приваблює туристів завдяки численним пам'яткам архітектури, мостам і меморіалам, які є важливими елементами міського ландшафту.

Таблиця 2.1

Культурно-історичні ресурси міста Харкова [26].

<i>Ресурс</i>	<i>Показник</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Харків</i>
Пам'ятки історії та культури	1. Загальна кількість архітектурно-історичних ресурсів	одиниць	159
	2. Кількість пам'ятників	одиниць	79
	3. Кількість пам'яток архітектури	одиниць	42
	4. Палаці	одиниць	1
	5. Мости	одиниць	20
	6. Меморіали	одиниць	6
	7. Садиби	одиниць	11
Заклади культури	1. Загальна кількість закладів культури	одиниць	227
	2. Кількість музеїв	одиниць	30
	3. Кількість театрів	одиниць	32
	4. Кількість кінотеатрів	одиниць	13
	5. Кількість виставкових залів та галерей	одиниць	17

Окрім архітектурно-історичних пам'яток, Харків має розвинену мережу культурних закладів – 227 об'єктів, серед яких 30 музеїв (найвідоміші - Харківський історичний музей імені М. Сумцова, Харківський літературний музей, Харківський художній музей, Музей природи ХНУ імені В.Н. Карзна, Музей археології та етнографії Слобідської України, Художня галерея

«АВЕК») і 32 театри (найвідоміші - Харківський Національний академічний театр опери та балету ім. Лисенка, Харківський державний академічний театр ляльок імені В. А. Афанас'єва, Харківський державний академічний драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка.), що свідчить про високий рівень розвитку культурного життя міста (додаток В, рис. В.1). Така кількість закладів культури не лише підвищує туристичну привабливість Харкова, а й забезпечує різноманітність культурних заходів та можливостей для дозвілля як для жителів, так і для відвідувачів міста.

На думку харків'ян, які обрали «7 чудес Харкова», на увагу туристів заслуговують такі визначні об'єкти міста: *Держпром*, *дзвіниця Успенського собору*, *пам'ятник Т.Г. Шевченко*, *Благовіщенський собор*, *Дзеркальний струмінь*, *Будинок зі шпилем*, *Покровський собор* (додаток В), [57].

Держпром – це знакова будівля в стилі конструктивізму, побудована у 1928 році, яка символізує індустріальний розвиток Харкова в радянські часи. Це перший хмарочос у Радянському Союзі та одна з найбільших споруд, зведених із залізобетону. *Держпром* є яскравим прикладом модерністської архітектури у стилі конструктивізму, що привертає увагу туристів та є однією з головних візитівок міста.

Дзвіниця Успенського собору – одна з найвищих дзвіниць в Україні, висотою 89,5 метра. Вона розташована на території Успенського собору, зведеного ще в XVIII столітті, і є частиною архітектурного ансамблю, що символізує духовну спадщину Харкова. Дзвіниця приваблює туристів своєю величною архітектурою та панорамним видом на місто.

Пам'ятник Т.Г. Шевченку – один з найвідоміших монументів українського поета, встановлений у 1935 році. Це не лише архітектурний об'єкт, а й культурний символ Харкова, який вшановує видатного митця та національного героя України. Пам'ятник відомий складністю скульптурної композиції, яка відображає різні етапи історії України та її борців за незалежність.

Благовіщенський собор – один із найкрасивіших храмів Харкова,

побудований у стилі неовізантійської архітектури з елементами модерну. Собор був зведений у 1901 році і є одним із найбільших православних храмів України. Його мальовнича архітектура та багаті оздоблення привертають увагу відвідувачів, створюючи особливу духовну атмосферу.

Дзеркальний струмінь – це мальовничий фонтан, розташований у центральній частині Харкова. Споруджений у 1947 році, він є символом відновлення та розвитку міста після війни. Дзеркальний струмінь став одним із найпопулярніших місць для прогулянок та фотографій як серед харків'ян, так і серед гостей міста.

Будинок зі шпилем – відомий архітектурний об'єкт, зведений у післявоєнний період у стилі сталінського ампіру. Він вирізняється своїм центральним шпилем та багатим оздобленням фасаду, що робить його характерною частиною міського середовища Харкова. Цей будинок є популярним об'єктом для фотосесій та захоплює увагу своїм монументальним виглядом.

Покровський собор – найстаріший храм Харкова, побудований ще в XVII столітті. Це унікальна споруда, яка зберегла барокові риси архітектури і є важливим духовним центром міста. Покровський собор оточує історичний ансамбль, який включає також інші будівлі монастирського комплексу, і є місцем для паломництва та культурної спадщини Харкова.

Таким чином, історико-культурні ресурси Харкова відіграють важливу роль у збереженні культурної спадщини та історичної пам'яті міста. Вони сприяють розвитку туризму, підтримують національну ідентичність і патріотичне виховання громадян. Харків не лише зберігає свої історико-культурні надбання, але й активно розвиває туристичну інфраструктуру, що робить його привабливим для відвідувачів як з України, так і з-за кордону.

Отже, враховуючи поліфункціональність міста Харкова і різноманітність його туристичних ресурсів, можна вважати Харків одним з центрів розвитку таких видів туризму, як культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий (медичний), діловий та освітній, розважальний (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Спеціалізація міста Харкова за видами туризму
(складено автором за [35, 36, 38, 57])

Спеціалізація міст	Ознаки спеціалізації	Туристичні ресурси
1.Харків – культурно-пізнавальний центр	Поєднує значні природно-антропогенні ресурси з видатними пам'ятками архітектури, культури, культовими спорудами	<i>Природно-антропогенні:</i> Центральний парк культури і відпочинку, Саржин Яр, Зоопарк, Екопарк Фельдмана та ін. <i>Історико-культурні і релігійні:</i> Держпром, Благовіщенський собор, Покровський собор, Успенський собор, Будинок зі шпилем, пам'ятник Т.Шевченко, Дзеркальний струмінь та ін. Музеї, театри, галереї, виставкові центри
2.Харків – лікувально-оздоровчого (медичного) туризму	Володіє значною кількістю сучасних медичних закладів, як державних, так і приватних, кваліфікован. персоналом, розгалуженою мережею фітнес-центрів, басейнів, що сприяє лікуванню, реабілітації, оздоровленню людей	<i>Медичні установи:</i> лікарні багатoproфільні і спеціалізовані (дитячі, офтальмологічні, пульманологічні, кардіологічні, нефрологічні, гастроентерологічні, неврологічні, косметологічні, ін.). <i>Фітнес-центри та спа-центри:</i> «Місто», «Саламандра», «Волна», «AURA», «Сафарі», «Територія Fitness», Fit-Point, Mega Dance, Галактика, Спортивний стиль, Energym, Metalist, Jet, Xado Gym, Status, Dynamite, Nemo, ін.
3.Харків-центр розваг.	В місті активно розвиваються парки розваг, аквапарки, установи вечірнього дозвілля (нічні клуби, кабаре), які носять, як загальноєвропейський, так і національно-історичний характер	<i>Аквапарки:</i> Акварена, Джунглі, Волна, Costa Brava, Інтурист, Олександра. <i>Атракціони і розваги:</i> Центральний парк культури і відпочинку, вейкскейтинг на канатці, пейнтбол, школа дайвінгу, вейкбордінг, роллершкола, прогулянки на каяках, гідроциклах, конях, флайбордінг, картинг, мотузкові парки та ін. <i>Заклади харчування української кухні:</i> Міське кафе 1654, Львівська майстерня шоколаду, Бограч, Вітальня, Куме, Той самий баранчик, Varenik та ін.
4.Харків-центр ділового, освітнього туризму	Місто відіграє провідну роль в економічному та політичному житті країни. Має значну кількість промислових підприємств, бізнес-компаній, закладів вищої освіти, добре розвинену міську інфраструктуру, туристи можуть поєднувати освітню, професійну діяльність з культурно-пізнавальним та активним відпочинком	<i>Види транспорту:</i> залізничний, повітряний, автобуси, тролейбуси, трамваї, метро, таксі. <i>Заклади вищої освіти:</i> -47, Харківський національний університет ім.В.Н.Каразіна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний аерокосмічний університет імені М.Є.Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харківський національний університет радіоелектроніки, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Харківський національний медичний університет та ін.

2.3. Стріт-арт як туристичний ресурс

Термін «стріт-арт» буквально означає вуличне мистецтво.

Стріт-арт – це самовільні зображення, символи і форми, створені на поверхнях у міському просторі або нанесених на них, які навмисно прагнуть комунікації з більшим колом людей. Стріт-арт є перформативним, часто специфічним для певного місця, ефемерним і партисипативним [2].

Дослідники стріт-арту стверджують, що це мистецтво з'явилося ще в найдавніші часи, коли первісна людина наносила малюнки на скелі та стіни печер. Витоки сучасної культури беруть свій початок в США з 1930-х років. Пізніше стріт-арт поширився в процесі розвитку графіті на початку 1980-х років, а особливої популярності набув уже в XXI столітті. Зараз центрами вуличного мистецтва є Нью-Йорк, Лондон, Берлін, Прага, Мехіко, Лісабон, Париж, Мельбурн, Барселона.

На популярність стріт-арту впливають на ступні фактори:

- доступність мистецтва для кожного, адже не всі мають можливість побачити культурну спадщину в музеях, приватних колекціях;
- актуальність мистецтва, адже воно порушує важливі соціальні проблеми, які турбують суспільство;
- ідейність, яку можна донести до значної маси людей.

Урбаністичний напрям сучасного образотворчого мистецтва, стріт-арт, відображає останні тенденції сьогодення. Хоча цей стиль виник у другій половині XX століття, лише тепер він здобув визнання та перестав асоціюватися з вандалізмом. Сьогодні на вулицях міст багатьох країн світу можна побачити мурали, створені як аматорами, так і професійними митцями вуличного мистецтва.

До стріт-арту можна віднести практично будь-який жанр образотворчого мистецтва в урбаністичному стилі: настінні малюнки, зображення у громадських місцях на різних об'єктах, вуличні інсталяції, мурали, стікери, постери та ін.(табл.2.3).

Урбаністичні стилі стріт-арту (розроблено автором за [30]).

№ з.п	Урбаністичний стиль	Характеристика
1.	Графіті	Зображення або написи, видряпані, написані або намальовані фарбою або чорнилом на стінах та інших поверхнях. До графіті можна віднести будь-який вид вуличного розфарбовування стін, на яких можна знайти все: від просто написаних слів до вишуканих малюнків.
2.	Трафарет	Художня техніка, типова для стріт-арту. Для малювання використовують трафарети (інакше кажучи шаблони або матриці), вирізані зазвичай із картону або іншого твердого матеріалу. Під час малювання трафарет прокладають між поверхнею, на яку наносять малюнок, та джерелом фарби, після чого власне й наносять фарбу.
3.	Стікер-арт	Форма стріт-арту, в якій зображення або повідомлення публічно зроблено завдяки наліпкам (стікерам). Часто стікери клеять у громадському транспорті, підземних переходах чи інших публічних місцях, покритих дахом.
4.	Постери	Форма стріт-арту у вигляді художньо оформленого плакату, який містить в собі конкретну ідею або образ.

Одним з різновидів графіті вважають мурали. **Мурал** - це великий витвір мистецтва, найчастіше картина або величезне «графіті», нанесене на поверхню стіни; сучасне вуличне мистецтво. Як правило, їх розміщують на глухих стінах будинків, на великих парканах або підземних переходах. Іншими словами, мурал – художній розпис зовнішніх стін будинків у міському просторі.

Основною особливістю стріт-арту є те, що він не відображає офіційної ідеології, як це притаманно монументальному мистецтву, а висвітлює сучасні соціальні проблеми, створюючи діалог із суспільством та спонукаючи до дій. Завдяки стріт-арту старі й непривабливі об'єкти отримали новий вигляд, стали

естетичнішими та зробили архітектурне середовище більш гармонійним.

Крім того, у сучасному світі міста є центрами розвитку туризму, і відповідно міське середовище повинне володіти тим, що здатне підтримувати інтерес туриста [54]:

- *аттрактивність* - здатність звертати на себе увагу;
- *експресивність* - особлива виразність;
- *меморіальність* - зв'язок з пам'ятними подіями, явищами, особистостями;
- *унікальність* - одиничність пам'яток;
- *рідкість* - раритетність.

Цим характеристикам абсолютно відповідає стріт-арт, він здатен розширити і оновити пропозиції міського туризму. Завдяки цьому мистецтву малопривабливі об'єкти отримують новий, особливий вигляд; відбувається діалог з людиною, в якій виникає бажання зупинитися і замислитися; місто отримує імідж культурного, мистецького і туристичного.

В Україні на сьогоднішній день дуже активно розвивається стріт-арт в усіх регіонах. Найбільшими осередками є Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпро, Запоріжжя, Луцьк, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Черкаси, Суми, в цих містах активно та регулярно проводяться фестивалі вуличного мистецтва, створюються мурали.

Місто Харків має унікальний туристичний ресурс у вигляді стріт-арту різного жанру, тематики, колористики (додаток Г). Мурали Харкова можна розподілити на групи за тематикою:

- мурали, присвячені природі, птахам і тваринам: «Дрозд», «Велика синиця», «Зимородок», «Щоголь», «Лелека», «Удод», «Папуги», «Жираф», «Синій кит» (найбільший в Україні).
- мурали, присвячені видатним українцям, відомим харків'янам, портрети: Т.Г. Шевченко, Г.С. Сковорода, Лев Ландау, Кузьма Скрябін, Леонід Биков, Валентина Гризодубова, Людмила Гурченко, Клавдія Шульженко.

- мурали, присвячені місту Харкову: зображення Харкова по вул. Полтавський шлях, 45, «Харківський трамвай», «Успенський собор», «Харків – Місто-Герой».
- Філософські мурали: «Відкриті двері» (олень, що лежить під деревом життя), «Голова людини», «Дівчина, яку оточує природа», мурали Гамлета Зінківського.
- Патріотичні мурали: мурали на честь загиблих героїв – захисників України, волонтерів, мурали Гамлета Зінківського.

Стріт-арт Харкова є туристичним ресурсом, який набуває актуальності саме сьогодні, в умовах російсько-української війни. Значна кількість існуючих історико-культурних ресурсів міста пошкоджено або зруйновано, на їх відбудову і реставрацію піде багато часу, матеріальних витрат, яких поки що немає, значить, ці ресурси ще довго не будуть задіяні у туристичній діяльності. Великі площі природних територій, навіть у близькому передмісті, заміновані, тому ще на невизначений час туристичні маршрути туди є небезпечними. Враховуючи вищезазначене, з метою сприяння післявоєнному відновленню міста, швидкому поживленню туристичної діяльності та підсиленню економічного розвитку Харкова, необхідно дати новий поштовх для розвитку міського туризму, розробляючи і пропонуючи нові маршрути і напрями, одним з яких може стати стріт-арт туризм.

Рис. 2.1. Найбільший мурал Харкова «Синій кит» (1375,74 кв. м., 2019 рік).

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ МІСТА ХАРКОВА

Місто Харків є одним із провідних наукових, освітніх і культурних центрів України, що володіє значним туристичним потенціалом. До війни місто приваблювало туристів завдяки розвиненій інфраструктурі, великій кількості пам'яток архітектури, музеїв, театрів, парків та фестивалів.

Важливість розвитку міського туризму для Харкова відзначила і Всесвітня федерація туристичних міст (WTCF), схваливши ініціативу міста Харкова встановити 2021-й Роком урбан-туризму. Членами організації є близько 150 міст і 75 організацій з понад 70 країн, Харків – єдине місто в Україні, що офіційно прийняте до складу федерації.

Станом на 2024 рік, через війну в Україні, Харків зазнав суттєвих руйнувань інфраструктури, скорочення потоку внутрішніх і міжнародних туристів, а також значного зниження інвестицій у сферу туризму. Проте, попри складну ситуацію, у місті відбувається поступове відновлення культурного життя та планування туристичних стратегій на майбутнє. Активізується внутрішній туризм, а також зростає інтерес до проєктів цифрової спадщини та віртуальних екскурсій.

3.1. Вплив російсько-української війни на стан туристичних ресурсів міста.

Повномасштабне вторгнення росії суттєво вплинуло на туристичну галузь України, спричинивши як руйнування культурної інфраструктури, так і зміну напрямків туристичних потоків між регіонами. Основні аспекти цього впливу проявляються у трансформації туристичних маршрутів, зміні попиту на внутрішній туризм та перерозподілі туристичних ресурсів країни.

З початком повномасштабного вторгнення туризм у східних областях України, в тому числі, в Харківській області, практично зупинився. Галузь

зазнала значних збитків, які перевищили збитки, спричинені пандемією Covid-19. На розмір втрат вплинули такі фактори, як площа окупованих територій (і зараз частина Харківської області знаходиться у тимчасовій окупації), площа замінованих територій (Харківська область є найбільш замінованою в Україні), тривалість бойових дій (активні бойові дії досі тривають на території області), знищення пам'яток історії та культури.

За даними моніторингу Міністерства культури та стратегічних комунікацій станом на 25 грудня 2024 року, значна кількість об'єктів культурної інфраструктури зазнала пошкоджень внаслідок бойових дій (рис. 3.1). Загальна кількість пошкоджених закладів культурної інфраструктури становить 2156 об'єктів. З них 382 — знищені (17,7 %) [41].

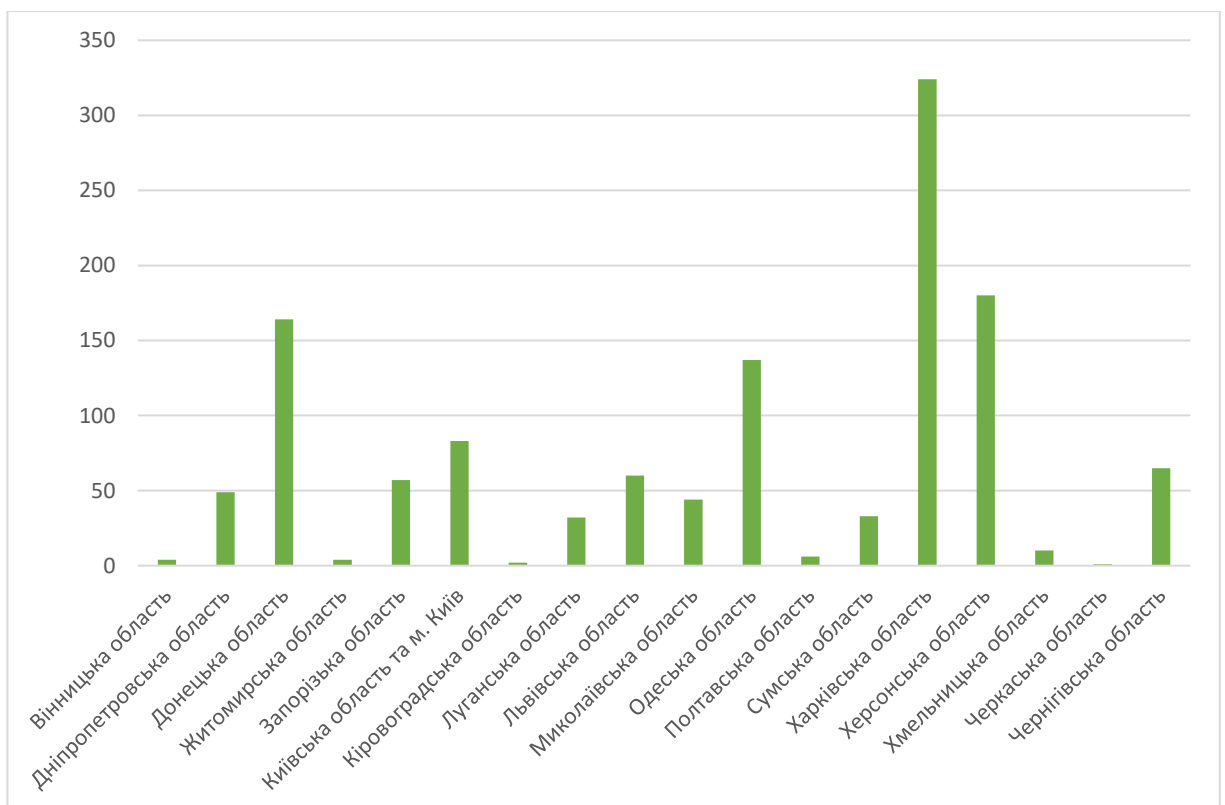

Рис. 3.1. Географія та кількість пошкоджених культурних пам'яток (2024 р.)
(розроблено автором за [42]).

Загально найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала у Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Запорізькій,

Луганській області. Загалом постраждали: клубні заклади – 1042; бібліотеки – 770; заклади мистецької освіти – 165; музеї та галереї – 120; театри, кінотеатри та філармонії – 39; заповідники – 7; парки, зоопарки – 9; цирки – 4 (Додаток Д.).

Аналіз структури пошкоджених об'єктів культурної інфраструктури (рис. 3.2) показує, що найбільших втрат зазнали клубні заклади (48,3%) та бібліотеки (35,7%). Значних пошкоджень також зазнали заклади мистецької освіти (7,6%) та музеї і галереї (5,6%) (Рис.3.2).

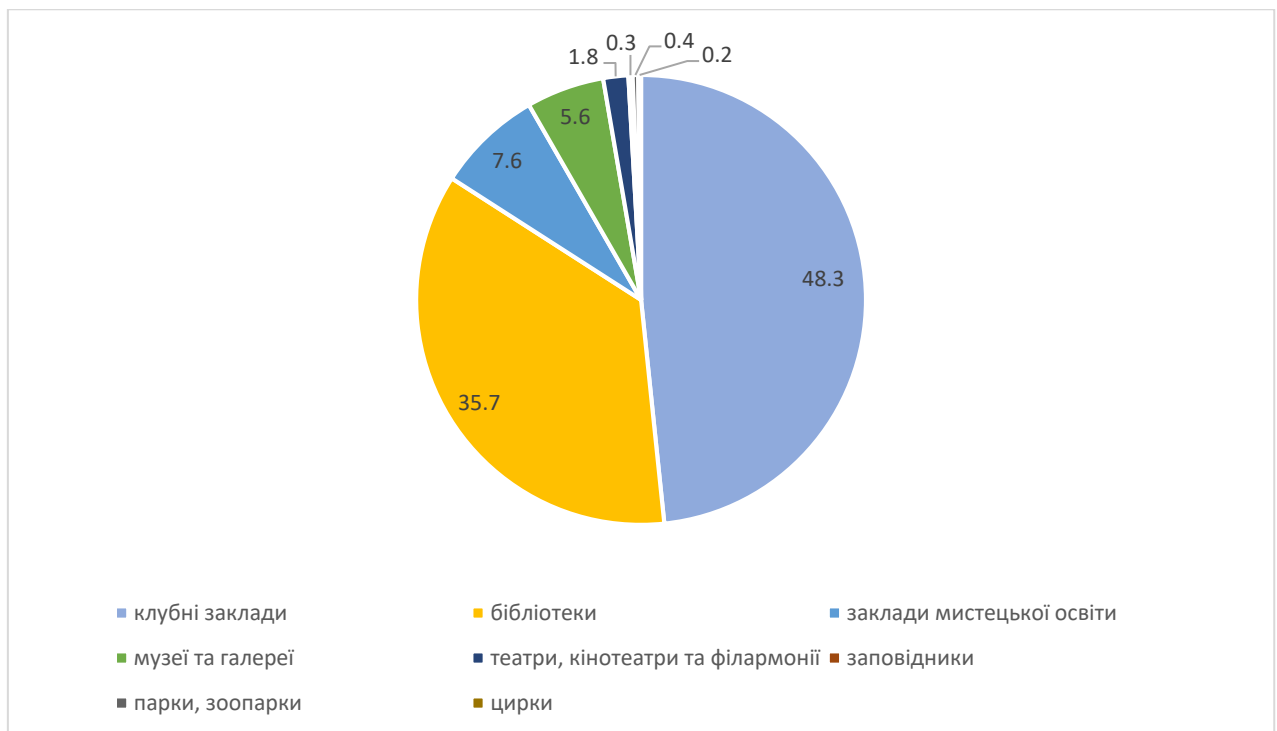

Рис. 3.2. Пошкоджені об'єкти культурної інфраструктури по відсотках (2024р.)
(розроблено автором за [41]).

Особливо інформативними є показники динаміки податкових надходжень від туристичної галузі за 2021–2024 роки (табл. 3.2), оскільки вони дозволяють оцінити тенденції галузі, визначити ключові фактори, що вплинули на зростання або спад податкових надходжень, а також окреслити перспективи подальшого розвитку туристичної сфери в економіці країни. Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі по кожній області України представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Аналіз динаміки податкових надходжень від тургалозі по областях за 1 півріччя (2021-2024 рр.) за [40]).

Податки	2021	2022	2023	2024
Вінницька	10,9	11,5	11,7	17,2
Волинська	5,5	6	6,8	11
Дніпропетровська	42,3	35	43,1	59,5
Донецька	22,5	13	3,6	5,8
Житомирська	5,5	4,6	6	8,4
Закарпатська	24,7	33,2	35,9	52,2
Запорізька	34,2	17,6	6,2	15,5
Івано-Франківська	65	106,2	58,3	119,5
Київська	54,3	63,2	111,2	123,8
Кіровоградська	6,6	5,7	6,4	10,3
Луганська	4,3	1,8	0,2	0,03
Львівська	85,9	129,9	147,9	194,8
Миколаївська	15,8	9,4	7,5	11,1
Одеська	241,8	42,8	43,4	60,6
Полтавська	18,4	17	18,2	28,9
Рівненська	6,7	6,7	7,8	13,2
Сумська	4,7	4,7	4,5	6
Тернопільська	7,3	8,7	8	12,8
Харківська	44,6	24,6	16,2	22,8
Херсонська	19,9	9,3	0,7	1,1
Хмельницька	8,5	11	11,3	16,3
Черкаська	9,3	8,8	8,2	13,6
Чернівецька	7	9,1	13,1	17,6
Чернігівська	7,7	7,6	4,2	6,8
м. Київ	336,6	222,8	229,8	389,9

Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі за 2021-2024 роки демонструє суттєві структурні зміни у розвитку туристичного сектору України (рис 3.3. та рис 3.4.). Військова агресія росії призвела до значної трансформації туристичних потоків та перерозподілу податкових надходжень між регіонами країни.

Найбільш суттєвого негативного впливу зазнали південні та східні регіони України. Зокрема, Одеська область продемонструвала різке падіння податкових надходжень з 241,8 млн грн у 2021 році до 42,8 млн грн у 2022 році, що становить зниження на 82,3%. Незважаючи на певне відновлення у 2023-2024 роках до рівня 60,6 млн грн, показники залишаються значно нижчими від довоєнного періоду, що пояснюється втратою доступу до морського узбережжя та загальним зниженням туристичної привабливості регіону через безпекові ризики.

Катастрофічного падіння зазнали Донецька та Луганська області. У Донецькій області спостерігається зниження надходжень з 22,5 млн грн у 2021 році до 5,8 млн грн у 2024 році, а в Луганській - з 4,3 млн грн до практично повного припинення надходжень (0,03 млн грн у 2024 році).

Харківська область також демонструє значне зменшення показників - з 44,6 млн грн у 2021 році до 22,8 млн грн у 2024 році, що безпосередньо пов'язано з близькістю до зони бойових дій.

Херсонська область зазнала критичного падіння надходжень з 19,9 млн грн до 1,1 млн грн у зв'язку з тимчасовою окупацією та активними бойовими діями. Запорізька область також показала суттєве зниження - з 34,2 млн грн до 15,5 млн грн.

Натомість, західні регіони України демонструють позитивну динаміку розвитку туристичної галузі. Львівська область показує стабільне зростання податкових надходжень з 85,9 млн грн у 2021 році до 194,8 млн грн у 2024 році, що становить збільшення на 126,8%. Це свідчить про перетворення регіону на новий потужний туристичний хаб Західної України.

Івано-Франківська область, попри певну нестабільність показників,

загалом демонструє позитивну динаміку - зростання з 65 млн грн у 2021 році до 119,5 млн грн у 2024 році, при цьому у 2022 році спостерігався пік надходжень на рівні 106,2 млн грн.

Закарпатська область показує стійке зростання з 24,7 млн грн до 52,2 млн грн, що становить збільшення на 111,3%.

Київська область також демонструє значне зростання - з 54,3 млн грн до 123,8 млн грн, що становить збільшення на 128%.

Такі тенденції можна пояснити кількома ключовими факторами.

По-перше, географічний фактор: західні області України демонструють найкращу динаміку через віддаленість від зони бойових дій, значний приплив внутрішньо переміщених осіб, розвинену туристичну інфраструктуру та близькість до кордонів з Європейським Союзом.

По-друге, безпековий фактор: області, що межують з росією або знаходяться в зоні бойових дій, показують найбільший спад надходжень через очевидні ризики для туристичної діяльності.

Окремо варто відзначити відновлення показників столичного регіону. Місто Київ демонструє не лише повне відновлення, але й перевищення довоєнних показників у 2024 році (389,9 млн грн проти 336,6 млн грн у 2021 році), що свідчить про відновлення ділової активності та поступове повернення до статусу головного ділового центру країни.

Таким чином, аналіз податкових надходжень від туристичної галузі за 2021-2024 роки чітко відображає масштабні структурні зміни в туристичному секторі України. Спостерігається суттєвий перерозподіл туристичних потоків із східних та південних регіонів до західних областей країни, що супроводжується відповідними змінами в структурі податкових надходжень. Особливо помітним є зростання ролі Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей як нових туристичних центрів України, в той час як традиційні туристичні регіони півдня та сходу країни зазнали значних втрат через військову агресію.

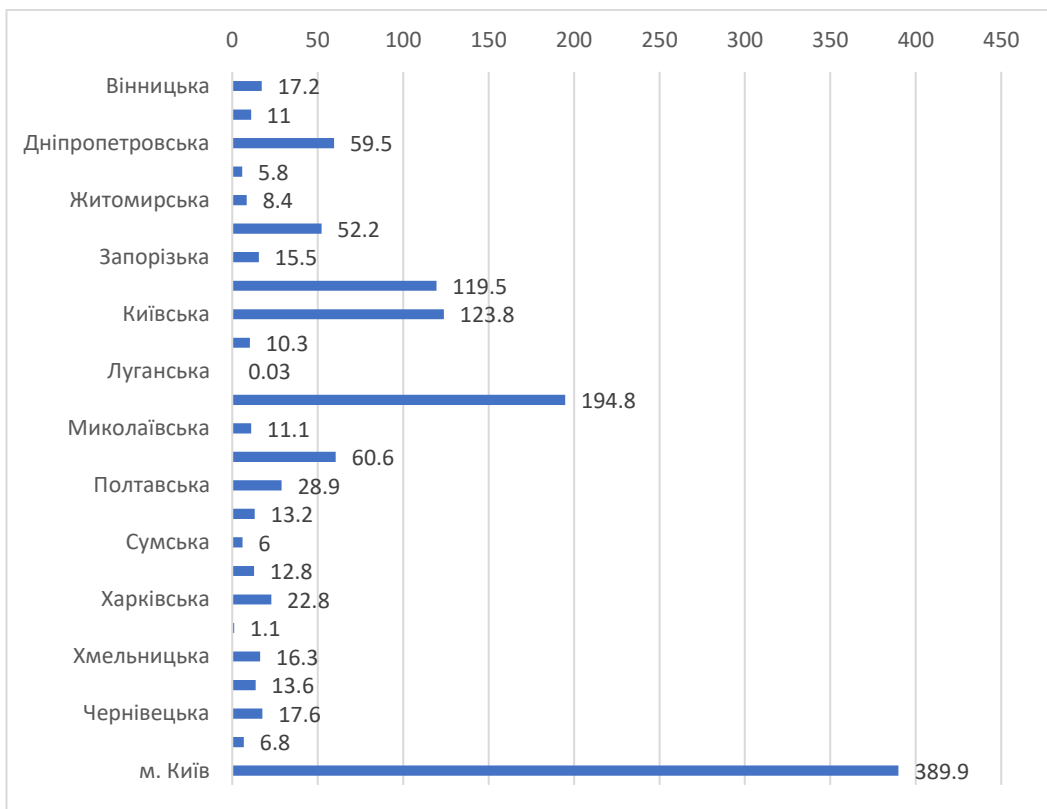

Рис. 3.3. Розмір податкових надходжень від туризму, тис. грн. (I квартал 2024 р.) (побудовано автором за [40]).

Рис. 3.4. Аналіз динаміки податкових надходжень від тургалозії по областях за 1 півріччя (2021-2024 рр.) (за даними [40]).

Загалом, російсько-українська війна спричинила низку масштабних змін та викликів, що постали перед індустрією туризму в умовах війни (рис 3.5.).

Економічні
• Зменшення доходів до державного бюджету від туристичної діяльності • Скорочення кількості платників податків у туристичній сфері • Ризик дефолту та колапсу банківського сектору, що впливає на фінансування галузі • Втрата доходів від туристичного збору в багатьох регіонах
Інфраструктурні
• Руїнування туристичної інфраструктури включаючи готелі, санаторії, транспортні шляхи • Погіршення стану житлово-комунальної інфраструктури • Проблеми з водопостачанням та утилізацією відходів • Загроза відключення електроенергії через обстріли • Пошкодження транспортної мережі
Культурно-історичні
• Пошкодження близько 1255 об'єктів культурної спадщини • Викрадення та вивезення культурних цінностей • Знищення археологічних пам'яток
Безпекові
• Обмеження на відвідування лісів та водойм у прикордонних районах • Заборона проведення масових заходів • Обмеження пересування під час комендантської години • Відсутність достатньої кількості бомбосховищ у туристичних зонах • Загроза ракетних обстрілів
Екологічні
• Погіршення екологічної ситуації через бойові дії • Хімічне забруднення через пошкодження промислових об'єктів • Замінування територій
Кдрові
• Відтік кваліфікованих працівників за кордон • Дефіцит персоналу зі знанням іноземних мов • Нестача фахівців з розвитку різних видів туризму • Проблеми з підготовкою нових кадрів
Організаційні
• Відсутність автоматизованих систем збору туристичної статистики • Неналежний регуляторний контроль за галуззю • Недостатня промоція внутрішнього туризму • Брак інформації про стан туристичних об'єктів • Складнощі з плануванням відновлення галузі через невизначеність ситуації

Рис. 3.5 Схеми груп наслідків війни для туризму (2024 р.). Розроблено автором за [46].

Отже, війна між росією та Україною спричинили значні виклики економічного, інфраструктурного, кадрового, культурного, екологічного, безпекового плану. Руйнування туристичної інфраструктури Харкова призвело до різкого скорочення кількості відвідувачів та падіння економічних показників галузі. Серед постраждалих об'єктів опинилися важливі складові культурної спадщини міста – музейні установи, театральні заклади та паркові зони, через що можливості культурно-пізнавального туризму суттєво звузилися. Виникають значні складнощі з плануванням відновлення галузі через невизначеність ситуації та безпекові ризики. Проте, навіть у таких складних умовах, Харків демонструє здатність до відродження туристичного сектору, зокрема через активізацію внутрішнього туризму та впровадження сучасних туристичних форматів, популяризуючи туристичні можливості міста через віртуальні екскурсії.

3.2. Перспективні напрями міського туризму у повоєнний період.

Російська агресія поставила нагальні завдання перед туристичною галуззю України щодо відновлення та функціонування на принципово нових засадах. Повне переформатування туристичної сфери, безумовно, відбудеться в прифронтових регіонах України, які найбільше постраждали від військових дій.

Як зазначалося в розділі 2.2, Харків є одним з центрів розвитку таких видів міського туризму, як культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий (медичний), діловий, освітній, розважальний. Війна, яка триває вже 3 роки, вплинула на кожен із них. Якщо говорити про перспективи повоєнного розвитку, то вважаю, що кожен з цих напрямів є перспективним для міста Харкова, але потребує значних ресурсів для відновлення.

Для розвитку ділового туризму необхідно ввдновлення діяльності підприємств і виробництв, які склали промисловий потенціал Харкова. Але для цього необхідні ряд чиників: припинення війни, відбудова промисловості, залучення значних обсягів інвестицій, людського капіталу. За даними Головного управління ДПС у Харківській області, майже 1000 підприємств

виїхало з Харкова та області з початку війни до більш безпечних регіонів, з 50 тисяч спеціалістів ІТ-індустрії залишилося тільки 10 тисяч. В той же час, майже 1500 підприємств переїхало з деокупованих територій до нашої області, з них 116 обрали Харків новою локацією.

Харків до війни був містом освіти, науки, студентською столицею України. З початку війни у 2022 році з міста виїхало майже 77 % учнів шкіл, але на початок 2024 року 30 % з них повернулися в місто, були зруйновані 83 заклади загальної середньої освіти. Фактично, всі державні ЗВО в Харкові зазнали ушкоджень. Серед найбільш зруйнованих - Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Університет міського господарства ім. Бекетова, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Державний біотехнологічний університет, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» та Харківський національний університет внутрішніх справ. Для розвитку освітнього туризму необхідно відбудувати пошкоджені заклади, створити умови для повернення потенційних учнів та студентів.

У Харкові внаслідок російських обстрілів пошкоджено 65% закладів охорони здоров'я. На сьогодні в місті наявні 65 закладів системи охорони здоров'я, із них 41 заклад отримав пошкодження під час російських атак. Для відновлення цих закладів потрібні колосальні кошти.

Відновлення Харкова можливе лише за кілька років після перемоги України у війні з росією. Державний чи міський бюджети самостійно не впораються з поставленими завданнями, тому остаточні терміни відновлення Харкова залежатимуть від фінансової підтримки міжнародних партнерів – банків та інвестиційних фондів.

Отже, для відновлення в Харкові таких напрямів міського туризму, як діловий, освітній, лікувально-оздоровчий потрібні значні зусилля безпекового, економічного, демографічного, інфраструктурного, інвестиційного плану.

Перспективним можна вважати маршрути культурно-пізнавального

туризму, застосовуючи іноваційні підходи, які є актуальними з точки зору сучасних подій. За ініціативи Державного агентства розвитку туризму України запущено масштабний соціальний проєкт «*Маршрути пам'яті*», який сприятиме збереженню пам'яті про трагічні події на території України у період російсько-української війни. Мета проєкту - щоб у кожному регіоні й громаді, де велись чи ведуться бойові дії, все більше українців та іноземців знали про такі локації [40].

Таким чином, стріт-арт маршрути патріотичними муралами Харкова є актуальними, перспективними та мають переваги:

- Спрямовані на збереження історії та пам'яті про всі події за період російсько-української війни та про всіх наших героїв;
- є не просто засобом відпочинку, а інструментом культурної та історичної освіти;
- пов'язані з історичними подіями або постатями, які відіграли важливу роль у формуванні ідентичності народу чи культури;
- дозволяють туристам мати більшу свободу вибору і самостійно вирішувати, які об'єкти відвідати та в якому порядку, адаптуючи подорож під себе, свій час тощо;
- це пішохідні маршрути, які часто не потребують залучення засобів перевезення, що робить їх більш доступними та зосередженими на деталях до вивчення історії;
- мають значний освітній та виховний потенціал, особливо важливий для учнівської та студентської молоді.

Стріт-арт туризм в Харкові може бути представлений різноманітними тематичними маршрутами, але особливої актуальності набувають маршрути патріотичними муралами, створеними на фасадах будинків, які увічнюють пам'ять загиблих героїв-захисників - воїнів ЗСУ, волонтерів, або представляють Харків як Місто-Герой. Також цікавим є маршрут патріотичними муралами вдомого удюжника Гамлета Зінківського, які розташовані в різних районах міста, але найбільше їх в центральній частині.

Стріт-арт маршрут патріотичними муралами Гамлета Зінківського

Маршрут: вул. Громадянська, 25 - вул. Громадянська, 14 - вул. Миколаївська, 15 - вул. Григорія Сковороди, 1 - вул. Григорія Сковороди, 26 - вул. Григорія Сковороди, 42 - вул. Скрипника, 16 - вул. Скрипника, 4 - вул. Свободи, 8 - вул. Свободи, 43 - вул. Мироносицька, 47 - вул. Ярослава Мудрого, 10 - пр. Незалежності, 1 - вул. Сумська, 53 - вул. Римарська, 30 - вул. Римарська, 16 - пр. Класичний, 6 - Пл.Конституції, 7 - пл. Конституції, 1.

Протяжність маршруту – 7 км.

Тривалість туру – 3 години.

Транспорт – пішохідна.

Тип туру – груповий / індивідуальний

Таблиця 3.3

Екскурсійні об'єкти на маршруті

Адреса	Назва	Арт-об'єкт
1. вул. Громадянська, 25	Нестача спогадів нам не загрожує	
2. вул. Громадянська, 14	Обереги сучасності	
3. вул. Миколаївська, 15	Втомився? Ти теж більше року без ротації?	

4. вул. Сковороди, 1	Міцнішаємо з кожною втратою	
5. вул. Григорія Сковороди, 26	Ключі сумують за своїми дверима	
6. вул. Григорія Сковороди, 42	Для тебе завжди є місце	
7. вул. Скрипника, 4.	Пам'ятаю тихі ночі.. Ще буде!	
8. вул. Скрипника, 16.	Весь жах зіллється у канаву часу	
9. вул. Скрипника, 16.	Ці квіти не забудеш. Гамлет виділив сліди вибуху російської касетної бомби на асфальті	

10. вул. Свободи, 8. Пам'ятник архітектури 1911р. зруйнувала російська ракета 14,03,2022.	Час чує нас.	
11. вул. Свободи, 43	Тримаю рівновагу	
12. вул. Миросицька, 47	Ти можеш бути PowerBankом для інших.	
13. вул. Ярослава Мудрого, 10	З опущеними руками душити покидьків незручно.	
14. пр. Незалежності, 1	Ви моє місто	
15. вул. Сумська, 53.	Твоя кров може воювати. Стань донором	

16. вул. Римарська, 30.	Війна краде багато часу та можливостей. Війна дає багато часу та можливостей	
17. ул. Римарська, 16.	Якщо вічно розділяти, то володарювати буде нічим	
18. пр. Класичний, 6	Українська вишиванка – зараз це маскувальна сітка	
19. Пл.Конституції, 7 Харківська міська рада	Пекельна гостинність.	
20. пл. Конституції, 1 Палац праці	Наша торба можливостей	

Стріт-арт маршрут патріотичними муралами Харкова

Маршрут: проспект Новобаварський, 95 - вул. Римарська, 19 - провулок

Класичний, 12 - вул. *Донця-Захаржевського 6* - вулиця Сумська, 18 - пр. Гагаріна, 2В, вул. Плеханівська - Плеханівська, 79 - проспект Тракторобудівників, 108 - проспект Тракторобудівників, 148 - вулиця Леся Сердюка, 50.

Протяжність маршруту – 23 км.

Тривалість туру – 3 години.

Транспорт – автобусна.

Тип туру – груповий.

Екскурсійні об'єкти на маршруті
(присвячені загиблим захисникам)

1. Мурал Харків – Місто Герой

Опис муралу. Мурал Харків – Місто Герой – це мурал присвячений Харкову. Він намальований на будинку, який зруйнували російські окупанти

1 березня 2022 року. Зараз будинок відновили і тепер з правої частини будинку чудовий мурал. На муралі зображені будівельники, які відновлюють будинки

Харкова, а також пам'ятки Харкова: Успенський собор, Колесо огляду, Дзеркальний струмінь, Благовіщенський кафедральний собор, Держпром та Залізничний вокзал. Мурал створено у жовтні 2022 року.

Автор арт-об'єкта Художниця – Анастасія Худякова.

Адреса: проспект Новобаварський, 95.

2. Мурал на честь двох полеглих героїв із підрозділу ГУР «Кракен»

Мурал присвятили Андрію Хрипунову з позивним "Псих" та бійцю з позивним "Вжик".

Опис муралу: Андрій Хрипунов «Псих» був родом із села Ківшарівка, що в

Куп'янському районі Харківської області. До війни навчався у Харківській державній академії культури, активно займався спортом і був патріотом України. З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року він приєднався до підрозділу Kraken, де отримав позивний «Псих». У боях за Харків зарекомендував себе як надійний боєць і незамінний товариш.

Андрій брав участь у Харківському контрнаступі, завдяки якому було звільнено його рідне село — Ківшарівку. Загинув "Псих" у віці 21 року на Донецькому напрямку, виконуючи бойове завдання. Після перемоги мріяв про мирне життя під чистим небом, разом зі своєю родиною.

Про "Вжика" з певних обставин поки що не можна багато розказувати. Під час боїв за Соледар завдяки його знанням з топографії вдалося успішно провести евакуацію під вогнем ворога. Загинув як Герой, під час виконання бойового завдання на Куп'янському напрямку.

Автори арт-об'єкта: творча група Кайлас-В

Адреса: провулок Класичний, 12.

3. Мурал «PLASTID» на честь загиблого захисника Олексія Остапенка.

Опис муралу. Олексій Остапенко – головний сержант інженерно-саперної розвідки інженерно-саперного взводу 95-ї окремої десантно-штурмової Поліської бригади.

Військова кар'єра Олексія Остапенка почалася з антитерористичної операції в Донецькій і Луганській областях. З 2016 по 2018 рік він проходив службу в ДПСУ, а в

червні 2022 року був мобілізований до лав ЗСУ й надалі зарахований до 95-ї

ОДШБр. Згодом Остапенко став головним сержантом, командиром відділення, сапером.

У складі бригади військовий захищав Україну на сході, на Харківщині в березні-жовтні 2023 року – Довгеньке Ізюмського району, а в грудні – Синьківку Куп'янського району. Попри наслідки отриманих контузій і зміщення хребтів в спинному відділі, Олексій Остапенко продовжував виконувати задачі у складі підрозділу. 3 серпня 2024 року захисник загинув в селищі Північне Торецької громади Бахмутського району Донецької області, отримані поранення були несумісні з життям. Олексій нагороджений багатьма відзнаками, зокрема орденом “За мужність” III ступеня.

Автор арт-об'єкта Художниця – Анастасія Худякова.

Адреса: вул. Донця-Захаржевського, 6 .

4. Мурал на честь загиблого бійця спецпідрозділу ГУР «Kraken»

Олега Сапаленка.

Опис муралу. У Харкові на проспекті Тракторобудівників з'явився мурал на честь бійця Олега «Ювеліра» Сапаленка».

У 2014 році Сапаленко був активним учасником Революції Гідності у Харкові, а у 2016-му пішов на фронт у складі десантно-штурмових військ. Початок повномасштабного вторгнення зустрів у лавах ЗСУ на посаді розвідника-снайпера, а згодом перевівся до спецпідрозділу «Kraken».

«Олег загинув 24 червня 2022 року під час виконання бойового завдання поблизу села Дементіївка, у прикордонній Дергачівській громаді Харківського району. Мурал створено за ініціативи побратимів та родини «Ювеліра».

Автор арт-об'єкта Художниця – Анастасія Худякова.

Адреса: проспект Тракторобудівників, 108.

5. Мурал на честь волонтера Антона Гавриленка (Хрустальова).

Опис муралу. Мурал розташований на будинку неподалік місця, де загинув волонтер. Антон Гавриленко (Хрустальов) – харків'янин. Ще з дитинства цікавився автівками. Після закінчення школи вступив до Харківського автотранспортного коледжу. Працював у сфері надання послуг. Був одружений, виховував доньку Олесю.

З першого дня повномасштабного вторгнення почав волонтерити: розвозив хліб, ліки та воду. Антон Хрустальов став одним із перших волонтерів Харкова, хто з початку повномасштабного вторгнення Росії активно займався евакуацією мирних жителів з небезпечних районів міста, особливо з Північної Салтівки. За свідченнями його соратника, музиканта та волонтера Василя Рябка, за два тижні вони разом евакуювали близько 300 людей. 16 березня 2022 року Антон загинув у Харкові, неподалік будинку, де проживав у дитинстві. Він потрапив під обстріл російських «Градів». Волонтеру було 34 роки.

Антон Хрустальова поховали у передмісті Харкова. За свій подвиг він був посмертно нагороджений медаллю "За оборону міста-героя Харків" від командувача Східного угруповання військ.

Автор арт-об'єкта Художник – Андрій Пальваль.

Адреса: вулиця Леся Сердюка, 50.

6. Я бачу все (портрет захисника України Тараса (ім'я не вказується з міркувань безпеки воїна)).

У жовтні 2023 року в Харкові Гамлет створив портрет знайомого військового на ім'я Тарас. На чорному фоні зображено портрет військового в бронежилеті та військовому спорядженні та надпис: «Я бачу все».

З міркувань безпеки прізвище військового та відомості про нього не зазначаються

Автор арт-об'єкта Художник – Гамлет Зінківський.

Адреса: вулиця Сумська, 18.

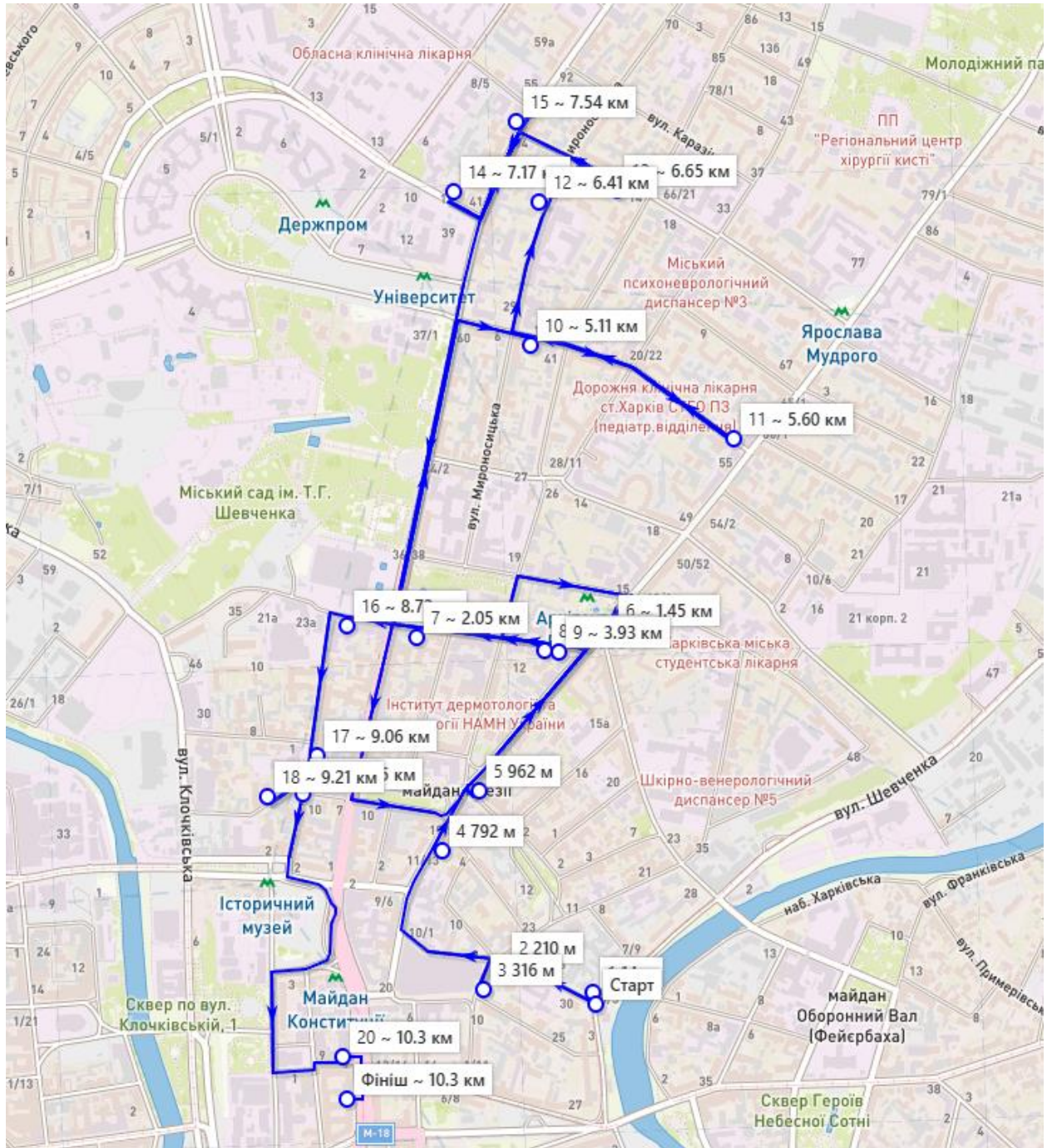

Рис 3.6. Картосхема маршруту пішохідної екскурсії патріотичними мурами Гамлета Зінківського. (Побудовано автором за [30, 57]).

Для визначення перспектив розвитку міського туризму Харкова зроблено відповідний SWOT-аналіз сильних і слабких сторін, а також можливостей для розвитку даного виду туризму (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

SWOT-аналіз сильних і слабких сторін міського туризму Харкова
(складено автором за [48])

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
1	2
- Багата історична та культурна спадщина (архітектурні пам'ятки, історичний центр, музеї та галереї); - Місто має розгалужену транспортну мережу, включаючи метро, автобуси, тролейбуси та трамваї, що робить його зручним для пересування туристів; - Харків є одним з найбільших освітніх центрів України, з багатьма відомими університетами (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський політехнічний інститут тощо); - У місті є парки та зелені зони (Центральний парк, Саржин Яр, Екопарк Фельдмана); - Наявність великої кількості готелів, хостелів, ресторанів та кафе різних цінових категорій; - Накопичений досвід та можливість проведення міжнародних конгресів,	- Значні пошкодження пам'яток історії, культури, соціальної та транспортної інфраструктури, закладів освіти, підприємств внаслідок військової агресії росії проти України та необхідність значних інвестицій у їх відновлення; - Недостатня кількість безпечних просторів (бомбосховища, укриття); - Недостатньо розвинена туристична інфраструктура та її стан (обмежена кількість готелів міжнародного рівня, недостатня кількість інформаційних центрів); - Мовний бар'єр (недостатня кількість вказівників та інформації іноземними мовами, обмежена кількість екскурсиводів-поліглотів); - Сезонність туризму (зниження туристичного потоку в зимовий період);

конференцій, семінарів, фестивалів; - Наявність єдиного інформаційно - координаційного туристичного центру;	- Недостатній маркетинг та брендинг міста; - Відсутність великих туроператорів з внутрішнього туризму, які мають власну туристичну інфраструктуру.
Можливості (О)	Загрози (Т)
- Створення нових туристичних маршрутів, які не потребують значних інвестицій, з використанням наявних туристичних ресурсів; - Використання сучасних технологій для покращення туристичного досвіду (наприклад, мобільні додатки для туристів, віртуальні тури, онлайн-бронювання) - Організація нових фестивалів, конференцій та культурних заходів - Залучення іноземних туристів через активне просування міста на міжнародних туристичних виставках та заходах - Розвиток екологічного туризму через створення нових парків, зелених зон та екологічних маршрутів - Зростаючий інтерес громадян до історико-культурної спадщини.	- Близькість кордонів з країною-агресором, що підсилює потенційні загрози; - Ризик зниження туристичного потоку внаслідок сприйняття міста Харкова як небезпечного через наслідки війни; - Складна демографічна ситуація; - Харків конкурує з іншими українськими містами (Київ, Львів, Одеса), які вже мають сильні туристичні бренди; - Обмежені фінансові ресурси для розвитку туристичної інфраструктури та просування міста на міжнародному рівні; - Економічна нестабільність (коливання курсу валют, інфляція та зростання цін на туристичні послуги); - Екологічні проблеми (замінованість територій, забруднення повітря, утилізація відходів).

Порівнюючи слабкі сторони туристичної галузі та можливості туризму у м. Харкові, можна зробити висновки: сучасний стан кадрового, інвестиційного потенціалу, втрати інфраструктури, пошкодження пам'яток історії, культури внаслідок російсько-української війни не дозволяють повною мірою реалізувати туристичні можливості міста Харкова. Тому для реалізації наявних можливостей у м. Харкові необхідними умовами для розвитку туризму є:

- формування образу Харкова як міста, привабливого для внутрішнього та в'їзного туризму;
- облаштування більшої кількості безпечних середовищ;
- створення нових туристичних продуктів відповідно до попиту широких споживчих груп, в тому числі, використовуючи ресурси стріт-арту;
- розвиток туристичної інфраструктури - транспорту, зв'язку, комунікацій і інформаційних послуг;
- активізація взаємин з іншими регіонами країни і світу в туристичній сфері;
- створення та популяризація сучасних інтерактивних засобів поширення інформації із застосуванням QR-кодів на основних об'єктах історії і культури;
- просування міських туристичних продуктів у масштабі області, країни та за кордоном;
- стимулювання інвестицій у розвиток місцевого туризму.

Отже, після завершення війни міський туризм у Харкові матиме значний потенціал розвитку завдяки впровадженню новаторських підходів. Успішне втілення цих проєктів потребує вдосконалення інфраструктури та системної промоційної діяльності. Стріт-арт туризм виступає одним із найперспективніших напрямків, здатних ефективно популяризувати місто. Створені тематичні маршрути, що включають патріотичні мурали та роботи Гамлета Зінківського, виконують подвійну функцію – вони не лише зберігають історичну пам'ять про воєнні події, але й формують оновлений туристичний імідж міста, що дозволить Харкову відновити та зміцнити свої позиції як одного з ключових туристичних центрів України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження міського туризму на прикладі Харкова можна зробити такі висновки. Міський туризм є важливою складовою туристичної індустрії, яка включає культурно-пізнавальні, подієві, ділові, рекреаційні та інші види діяльності, що відбуваються в межах міського середовища. Він сприяє економічному зростанню, збереженню культурної спадщини, підвищенню міжнародного іміджу міста та покращенню якості життя його мешканців. Завдяки різноманітності ресурсів та активностей міський туризм здатний залучати широкий спектр туристів — від любителів історії й архітектури до учасників подій і фестивалів.

Харків має значний туристичний потенціал завдяки наявності численних природних, історико-культурних та природно-антропогенних ресурсів. Серед них — унікальні парки, історичні споруди, музеї та інші об'єкти культурної спадщини, що формують привабливий туристичний образ міста. Важливу роль у розвитку туризму відіграють культурні та соціальні події, зокрема фестивалі, виставки, спортивні заходи, які сприяють залученню внутрішніх і міжнародних туристів.

Проте російсько-українська війна значно змінила туристичну сферу країни: зруйновано багато інфраструктурних об'єктів, туристичні потоки суттєво скоротилися, а пріоритети розвитку галузі змушені були трансформуватися. Постраждала велика кількість об'єктів культурної спадщини, а економічні показники туризму різко впали. Харків завжди був одним з центрів розвитку таких видів міського туризму, як культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий (медичний), діловий, освітній, розважальний. Війна, яка триває вже 3 роки, вплинула на кожен із них. Якщо говорити про перспективи повоєнного розвитку, то вважаю, що кожен з цих напрямів є перспективним для міста Харкова, але потребує значних ресурсів для відновлення. В таких складних умовах зростає роль інноваційних та маловитратних підходів до розвитку туризму. Стріт-арт маршрути є прикладом

такої ініціативи — вони не вимагають значних фінансових інвестицій, але можуть ефективно сприяти популяризації міста та приваблювати відвідувачів.

Зроблений SWOT-аналіз дозволив виявити слабкі сторони туристичної галузі, якими є сучасний стан кадрового, інвестиційного потенціалу, втрати інфраструктури, пошкодження пам'яток історії, культури внаслідок російсько-української війни, та можливості розвитку туризму у м. Харкові завдяки впровадженню новаторських підходів.

Стріт-арт, як сучасний вид мистецтва, не лише прикрашає міський простір, а й відображає соціальні та історичні події, що робить його важливим елементом туристичної привабливості. У Харкові стріт-арт став особливо актуальним у воєнний період, оскільки він увічнює пам'ять про героїв та підкреслює ідентичність міста як міста-героя. Розроблені в роботі маршрути, такі як роботи Гамлета Зінківського або патріотичні мурали, демонструють потенціал стріт-арту для залучення туристів і формування нового іміджу Харкова.

Перспективи розвитку міського туризму в Харкові пов'язані з подальшим освоєнням та інтеграцією нових форм туризму, таких як стріт-арт туризм, а також із відновленням традиційних напрямів — культурно-пізнавального, ділового, освітнього. Для реалізації цих завдань необхідно залучення інвестицій, розвиток інфраструктури, активна промоція міста на національному та міжнародному рівнях, а також інтеграція цифрових технологій у туристичну галузь.

Таким чином, міський туризм виступає одним з ключових чинників соціально-економічного та культурного відновлення Харкова у повоєнний період. Використання інноваційних підходів, зокрема стріт-арту, дозволить місту не лише відновити туристичну привабливість, а й створити нові можливості для розвитку, культурного обміну та зміцнення міжнародного іміджу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (Дата звернення: 14.11.2024).
2. Blanché, U. (2015). Street Art and related terms. SAUC - Street Art and Urban Creativity, 1(1), 32 - 39.
3. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality / Ed. S. Medlik. London: Butterworth-Heinemann Ltd., 1993. P. 43.
4. Tourism notes. URL: <https://tourismnotes.com/travel-tourism/> (Дата звернення: 14.11.2024).
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: «Київський університет», 2001 – 395 с.
6. Вагіна Н.С. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України" (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.). Одеса: ОНЕУ, 2019. 881 с. С.181-183.
7. Всесвітня туристична організація (UNWTO). Glossary of Tourism Terms. URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (Дата звернення: 14.11.2024).
8. Давиденко Д. В. Аналіз стану та перспективи розвитку лісопаркової зони міста Харків: кваліфікаційна робота магістра: спец. 206 – Садово-паркове господарство; наук. кер. С. І. Познякова; Харків, 2023. 66 с.
9. Туристичний сайт Маріуполя. URL: <https://mistomariupol.com.ua/uk/> (Дата звернення: 14.11.2024).
10. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Біологія та валеологія, 2013, Вип. 15, Гончаренко Я.В., Никитюк Л.В.

11. Гаталяк О., Ганич О. Теоретичні підходи до визначення поняття туризму в містах / О. Гаталяк, О. Ганич // Географія. Економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали XI наукової конференції з міжнародною участю. Львів, 2017. С. 50–55.
12. Генріх Нойєнфельдт, Олаф Розе. Міський туризм як економічний фактор в Аахені. URL: <http://www.geogr.uni-goettingen.de> (Дата звернення: 14.11.2024).
13. Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
14. Гладкий О.В. Сутність та теоретичні засади формування міського туризму // Туризм і гостинність: вчора, сьогодні, завтра: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. Черкаси: Видавець О.М.Третяков, 2016. С. 14-16.
15. Гладкий О.В., Склярів О.А. Особливості формування та розвитку міського туризму в Україні // Географія та туризм. 2017. Вип.38.С.71.
16. Кифяк В. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. Чернівці : Книги – XXI, 2017. 300 с.
17. Клук Д., Кестер Ч. Stadttourismus in Barcelona und Madrid unter besonderer Berücksichtigung der Deutschen Reisenden. URL: <http://kups.ub.uni-koeln.de>. (Дата звернення: 14.11.2024).
18. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. С. 46.
19. Левицька І. В., Корж Н. В., Кізюн А. Г., Онищук Н. В. Стратегія регіонального розвитку туризму : монографія. Вінниця, 2013. 192 с.
20. Лезер Г. World Travel & Tourism Council (WTTC). URL: <https://wtcc.org> (Дата звернення: 14.11.2024).
21. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
22. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2006, 436 с.

23. Любіцева О. О. До питання термінології в туризмі. Географія та туризм. 2015. Вип. 3. С. 7-10.
24. Мальська М. П., Гаталяк О. М., Ганич Н. М. Географія та туризм. 2018. - Вип. 43. - С. 4-11
25. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» // Збірник наукових праць. Кропивницький. ЛА НАУ, 2019. 425 с.
26. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с
27. Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму AIEST. URL: <https://www.aiest.org> (Дата звернення: 14.11.2024).
28. Методологія туризмознавства : географічні аспекти : [монографія] / За заг. ред. д.геогр.н. Дудника І.М. Київ, 2023. 374 с.
29. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчальний посібник // К. А. Немець, Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 170 с.
30. Образотворче мистецтво. Сріт-арт. <https://vseosvita.ua/library/embed/01003mgw-db7b.docx.html> (Дата звернення: 14.11.2024).
31. Олішевська Ю.А. Сучасні виклики та перспективи розвитку міського туризму в Україні у повоєнний період. Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів ISSN 2786-456X(on-line) ВИПУСК 4 (спец.), 2024. Код доступу: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special> <http://constructgeo.knu.ua>
32. Основи наукових досліджень: навч. посіб. за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.
33. Пазенок В.С., Федорченко В.К. Філософія туризму: навч. посіб. Київ: Кондор, 2004. 268 с.
34. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія: навч. посіб. Харків: Харківська національна академія міського господарства, 2012. 275 с.

- 35.Радіонва О.М., Бражник Н.О. Аналіз розвитку ділового туризму в Харківській області. Економіка та суспільство. Випуск 32/2021 - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/plugins/generic/pdfJsViewer/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Feconomyandsociety.in.ua%2Findex.ph>
- 36.Рейманн М., Корнус О. Г., Венгерська Н. С. , Холодок В. Д., Пацюк В. С., Паланг Х. Розвиток туристичного бізнесу прифронтових громад в умовах війни: зарубіжний та український досвід. ISSN 1562-0905 Регіональна економіка 2023, №1, с. 136 -142.
- 37.Ренн В.Д., Кестер Ч. Tourism in our World. URL: <http://kups.ub.uni-koeln.de> (Дата звернення: 14.11.2024).
38. Сайт Екопарку Фельдмана. URL: <https://feldman-ecopark.com> (Дата звернення: 14.11.2024).
- 39.Сайт Державної служби статистики України – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 40.Сайт Державного Агенства розвитку туризму України – [Електронний ресурс].Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/>
- 41.Сайт Міністерства культури та стратегічних комунікацій України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mcsc.gov.ua/news/1255-ramyatok-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-grudnya-2024-roku/>
- 42.Смаль І.В. Туристичні ресурси світу. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
- 43.Смирнов І. Логістична концепція сталого розвитку урботуризму (на прикладі України) / І.Смирнов // Наук. вісник Херсонського ун-ту. Серія «Геогр. науки». – Вип.7.– Херсон, 2017. – С.232-240.
- 44.Скриль І.А., Іваненко П.О. Стріт-арт і розвиток міського туризму. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму в Україні», (Харків, НТУ «ХП», 26-27 листопада

- 2024 року). URL: <https://web.kpi.kharkov.ua/tourism/confere2024/> (Дата звернення: 19.11.2024).
45. Стафійчук В.І. Рекреологія: Навч. Посібник. – 2-е вид. – К.: Альтерпрес, 2010. – 264 с.
46. Томащук Ростислав. Проблеми та шляхи повоєнного віновлення внутрішнього туризму в Україні. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Збірник наукових праць / За заг. ред. д.геогр.н. О.В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2024. 340 с.
47. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. І.М. Писаревського. Х.: ХНАМГ, 2011. 284 с.
48. Туризм у містах : підручник / М. П. Мальська, О. М. Гаталяк. – К.: «Центр учбової літератури», 2019.
49. Туризм у містах: суть, чинники та проблеми розвитку / Л.С. Безручко // Географія та туризм. 2017. Вип. 39. С. 45-53.
50. Туризмологія: Концептуальні засади теорії туризму. наук.-навч. видання, за ред. В.С. Пазенок, В.К. Федорченко. Київ: КУТЕП, 2008. 825 с.
51. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / За ред. проф. В.В. Александрова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010-268 с.
52. Туристичний барометр України. URL : <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.
53. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Ботанічний сад. URL: <https://karazin.ua/universitet/structure/naukovi-ustanovy/botanichnyi-sad> (Дата звернення: 14.11.2024).
54. Худавердієва В.А., Шахов К.Е., Яковлєв К.Д. Матеріали VIII Міжнародної наук.-практ. конф. «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 21-22 березня 2024 р.). Харків: ДБТУ, 2024. Ч.2. С.729-732.
55. Шаблій А.І. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 444 с.

56. Школа І. М., Корольчук О. П. Менеджмент туризму. Підручник. Чернівці, 2011 р. – 464 с
57. Що подивитись – Харків. URL:
https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=16Ji_XYAV0hYhHyo3TEFiB19F8tKQPdC8&femb=1&ll=50.020845357602916%2C36.243800030997875&z=14 (Дата звернення: 14.11.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1. Класифікація міських туристичних ресурсів [24].

<i>№№ n/n</i>	<i>Критерій</i>	<i>Туристичні ресурси міста</i>
1	Потенційні запаси	Використовувані, потенційні
2	Характер використання	безпосередні (вже використовуються); непрямі (залучаються для використання безпосередніх туристичних ресурсів міста)
3	Напрямок використання в організації туристичної діяльності	природні (кліматичні, водні, паркові); історико-культурні (культурні, історичні, археологічні, етнографічні); соціально-економічні (географічне положення, транспортна доступність, рівень економічного розвитку, туристична інфраструктура)
4	Атрактивність (привабливість)	об'єкти показу (природні, природно-антропогенні, культурно-історичні, етнічні); об'єкти дозвілля (музеї, театри, заклади шоу-бізнесу, виставки тощо)
5	Мета відвідування	природні (кліматотерапевтичні, водні, бальнеологічні, флорофауністичні); суспільні (археологічні, архітектурні, паркові, техногенні, культурологічні); події (мистецькі, громадські, економічні, політичні, релігійні)
6	Унікальність	загальні (урбаністичне середовище, пам'ятки історико-культурної спадщини); специфічні (наявні тільки в певних містах)

Додаток Б

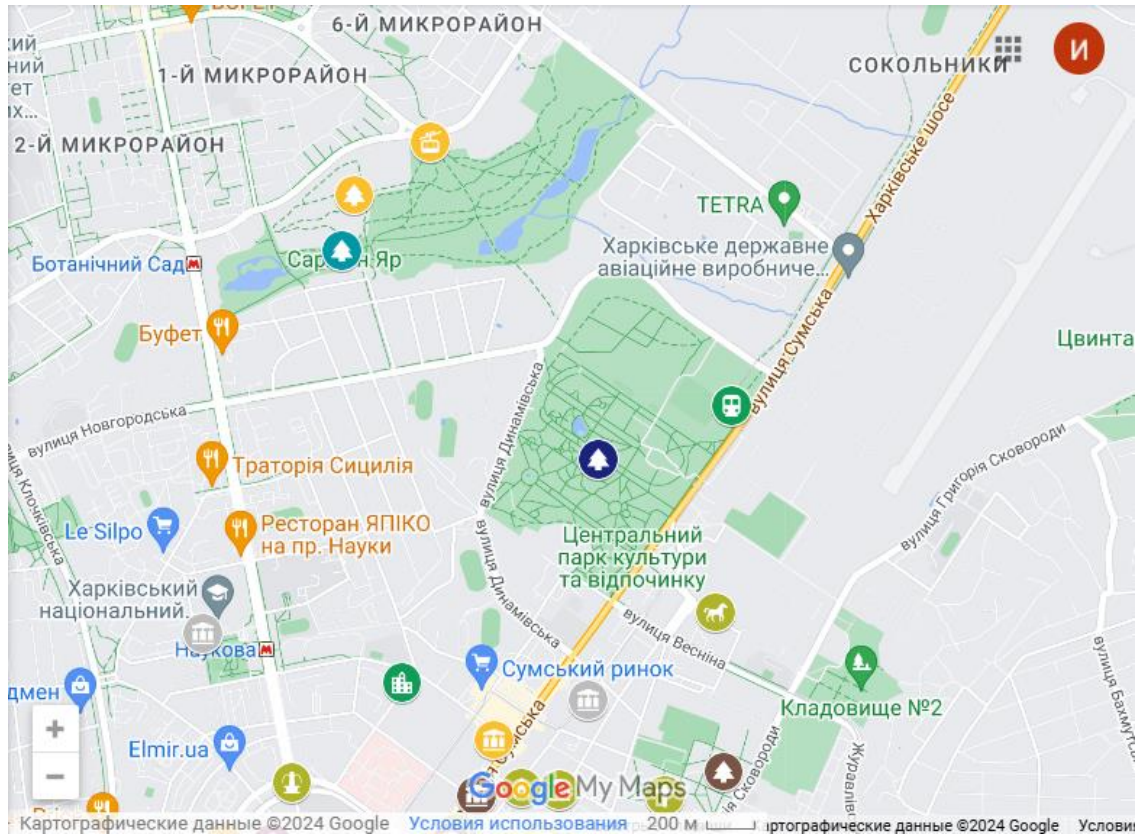

Рис. Б.1. Природно-антропогенні ресурси міста Харкова [57].

Рис. Б.2. Вид на річку Лопань в Харкові [57].

Рис. Б.3. На фото: Меморіал жертв тоталітаризму; Меморіальний комплекс слави; Могила невідомого льотчика [57].

Рис Б.4. Ботанічний сад ХНУ ім. В. Н. Каразіна [53].

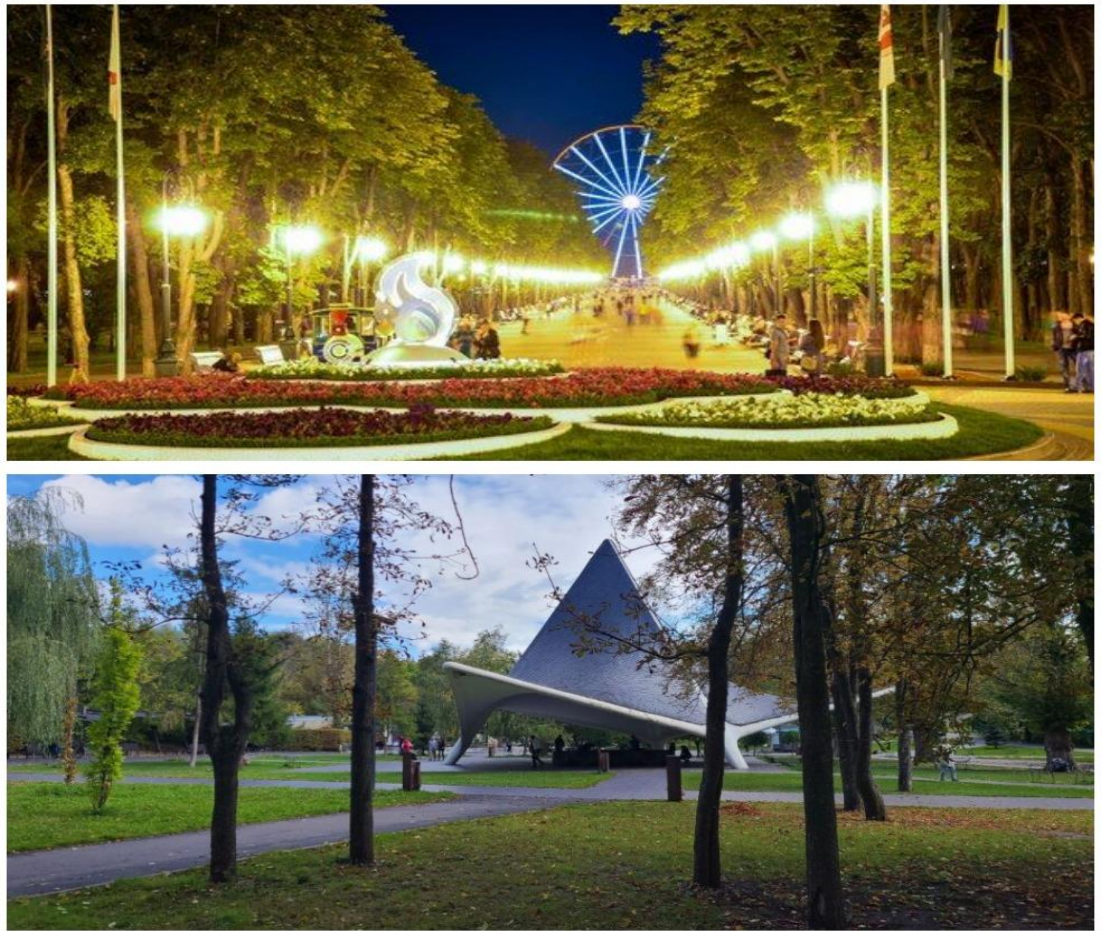

Рис Б.5. Центральний парк культури і відпочинку та Саржин Яр [57].

Рис. Б.6. Вид з висоти на Екопарк Фельдмана [38].

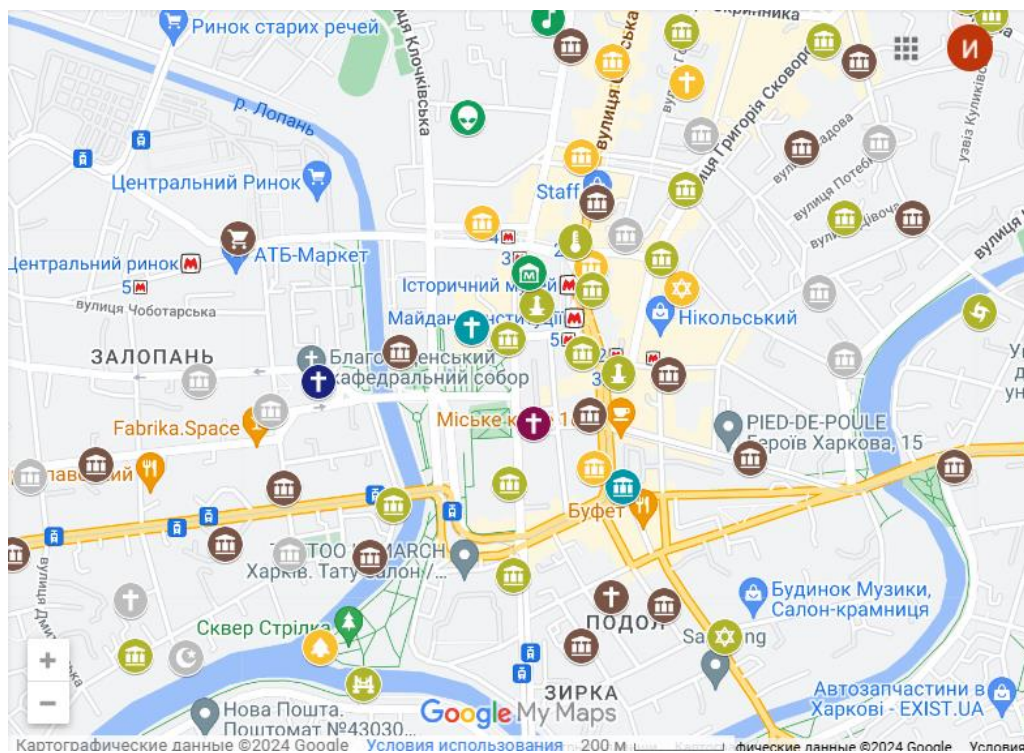

Рис. В.1. Історико-культурні ресурси міста Харкова [57].

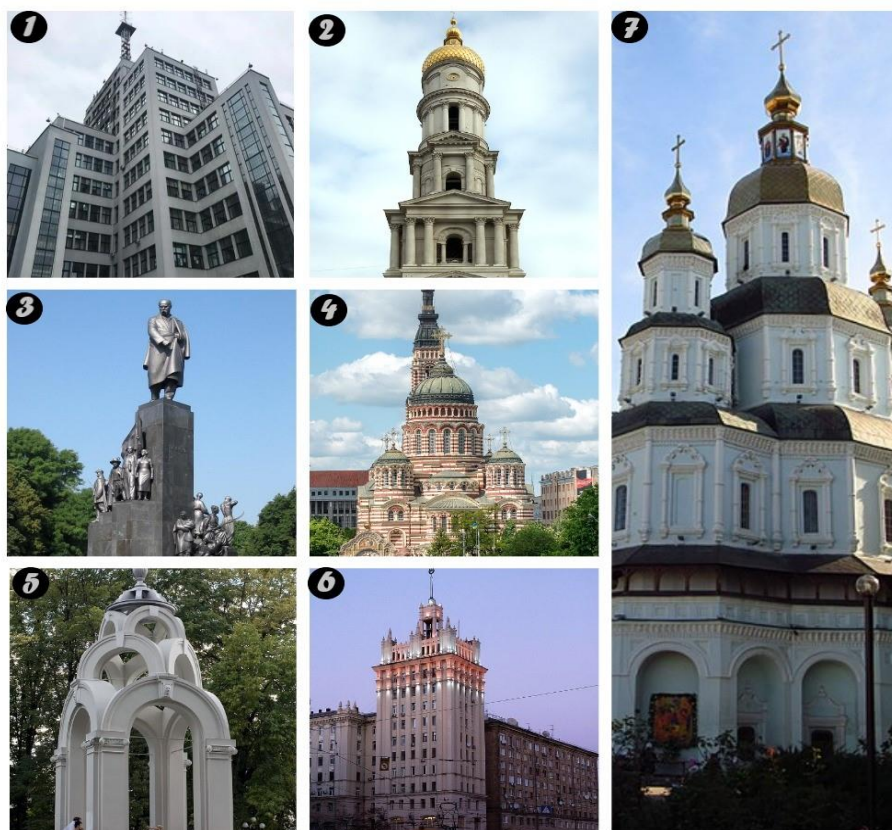

Рис В.2. 7 чудес Харкова: 1 – Держпром; 2 - дзвіниця Успенського собору; 3 - пам'ятник Т.Г. Шевченку; 4 - Благовіщенський собор; 5 - Дзеркальний струмінь; 6 - Будинок зі шпилем; 7 - Покровський собор [57].

Рис. Г.1. Стріт-арт у Харкові: 1 - Я бачу все. (портрет захисника України Тараса), робота Гамлета Зінківського, м. Харків вул., Сумська, 118, 2023 р.; 2 - Мурал до дня міста Харкова, робота «Kailas-V», 2014 р; 3 - Робота Романа Мініна, м. Харків, 2010 р.

Таблиця Д.1. Пошкоджені об'єкти культурної інфраструктури України
[41].

Заклади культурної інфраструктури	Кількість, од.	Відсотки, %
Усього	2156	100
З них:		
клубні заклади	1042	48,3
бібліотеки	770	35,7
заклади мистецької освіти	165	7,6
музеї та галереї	120	5,6
театри, кінотеатри та філармонії	39	1,8
заповідники	7	0,3
парки, зоопарки	9	0,4
цирки	4	0,2